TURUN YLIOPISTO

Hauta-antimia vai kuoleman antajia?

Kivikauden konfliktiarkeologiaa hauta-aineistojen perusteella tapaustutkimuksena Liedon Kukkarkoski I:n kalmisto

Paavo Mäkinen
Kandidaatintutkielma
Historian ja arkeologian tutkinto-ohjelma, arkeologia
Historia, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos
Humanistinen tiedekunta
Turun yliopisto
Toukokuu 2026

Turun yliopiston laatujärjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu
Turnitin OriginalityCheck -järjestelmällä

Kandidaatintutkielma

Historian ja arkeologian tutkinto-ohjelma, arkeologia
Paavo Mäkinen
Hauta-antimia vai kuoleman antajia? Kivikauden konfliktiarkeologiaa hauta-aineistojen perusteella tapaustutkimuksena Liedon Kukkarkoski I:n kalmisto
Sivumäärät: tutkielman sivumäärä 37, liitteiden sivumäärä 18

Kivikauteen keskittyvä konfliktiarkeologia on Suomessa ja maailmallakin uusi asia eikä sen näkökulmasta ole Suomessa kivikautta tutkittu. Tutkimuksessa tavoitteena oli selvittää, millaisia mahdollisuuksia kotimaisella kivikautisella hauta-aineistolla on antaa vastauksia liittyen kivikautisten konfliktien olemassaoloon ja luonteeseen, vaikka aineistoa on tutkittu ennen melko vähän. Aiheen tarkastelussa hyödynnettiin tapaustutkimuksena Liedon Kukkarkoski I:n kivikautista kalmistoa.

Tutkimuksessa tarkasteltiin Kukkarkoski I:n kivikautisen kalmiston hauta-aineistoa kiinnittäen erityisesti huomiota hautojen rakenteeseen, ihmisosteologiseen aineistoon ja piistä tehtyihin hauta-antimiin, erityisesti kärkiin ja veitsiin. Tutkimusaineiston pohjan muodostivat Markku Torvisen kaivausraportit, dokumentointiaineisto ja muut kirjoitukset Kukkarkoski I:stä sekä muiden tutkijoiden myöhemmin kohteesta tekemät tulkinnat. Aineiston tulkinnassa hyödynnettiin Itämeren piirissä olevaa arkeologista vertailuaineistoa – erityisesti hautatutkimuksia, joissa on keskitytty vainajien vammoihin – sekä arktisten kansojen parista kerättyä historiallista ja etnografista aineistoa, jota tutkielmassa käytettiin analogioina.

Aineisto tukee ajatusta, että Varsinais-Suomessa – tai ainakin Kukkarkoski I:llä – ei ole ollut kivikaudella konflikteja. Tulkinta on yhtenäinen konfliktiarkeologian yleisten teorioiden ja käyttämäni vertailuaineiston kanssa. Aiempi tutkimus tukee tulkintaa siitä, että konfliktit syntyivät vasta siirryttäessä metsästyksestä ja keräilystä maatalouteen. Aihe tarvitsee kuitenkin vielä paljon tutkimusta, jotta Suomen kivikauden rauhanomaisuudesta tai väkivaltaisuudesta voidaan saada kattava ja perusteltu kuva.

Avainsanat: konfliktit, konfliktiarkeologia, haudat, punamultahaudat, hautalöydöt, kivikausi, Lieto

Sisällysluettelo

1 JOHDANTO 1

1.1 Kohteen esittely ja tutkimushistoria 1

1.2 Tutkimuskysymykset ja tavoitteet 3

1.3 Konfliktiarkeologinen viitekehys: esihistorian pasifiointi ja militarisointi 3

1.4 Tutkimuksen rajaus ja tutkimusmetodi 5

1.5 Aineiston käsittely 6

2 HAUTOJEN ESITTELY JA ANALYSOINTI 7

2.1 Haudat ja hauta-antimet 7

2.2 Haudat 8

2.2.1 Ryhmä A 8

2.2.2 Ryhmä B 13

2.2.3 Ryhmä C 14

3 TULKINTA 14

3.1 Hauta-aineisto 14

3.1.1 Kärjet 17

3.1.2 Veitset 20

3.2 Kollektiivi- ja joukkohautaukset 21

3.2.1 Haudat 1 ja 1a 22

3.2.2 Hauta 5 25

3.3 Analogiat 26

4 PÄÄTELMÄT 29

LÄHTEET JA KIRJALLISUUS 31

LIITTEET

1 Johdanto

1.1 Kohteen esittely ja tutkimushistoria

Liedon Kukkarkoski I:n kivikautinen kalmisto sijaitsee Liedon kunnassa noin 20 km Turusta pohjoiseen. Lietoa ympäröivät pohjoisessa Aura ja Pöytyä, idässä Marttila ja Paimio, etelässä Kaarina sekä lännessä Turku. Kalmisto sijaitsee Nautelankosken, entisen Kukkarkosken, itäpuolella. Pohjoisessa kalmisto rajautuu peltoon, idässä Vintalantiehen, etelässä Nautelankoskenpolkuun ja lännessä Aurajokeen. Maastoltaan kohde viettää loivasti länteen Aurajokea kohti. Ympäristöltään kohde on pääosin peltoa ja etelässä osa siitä on metsää (Kuva 1).

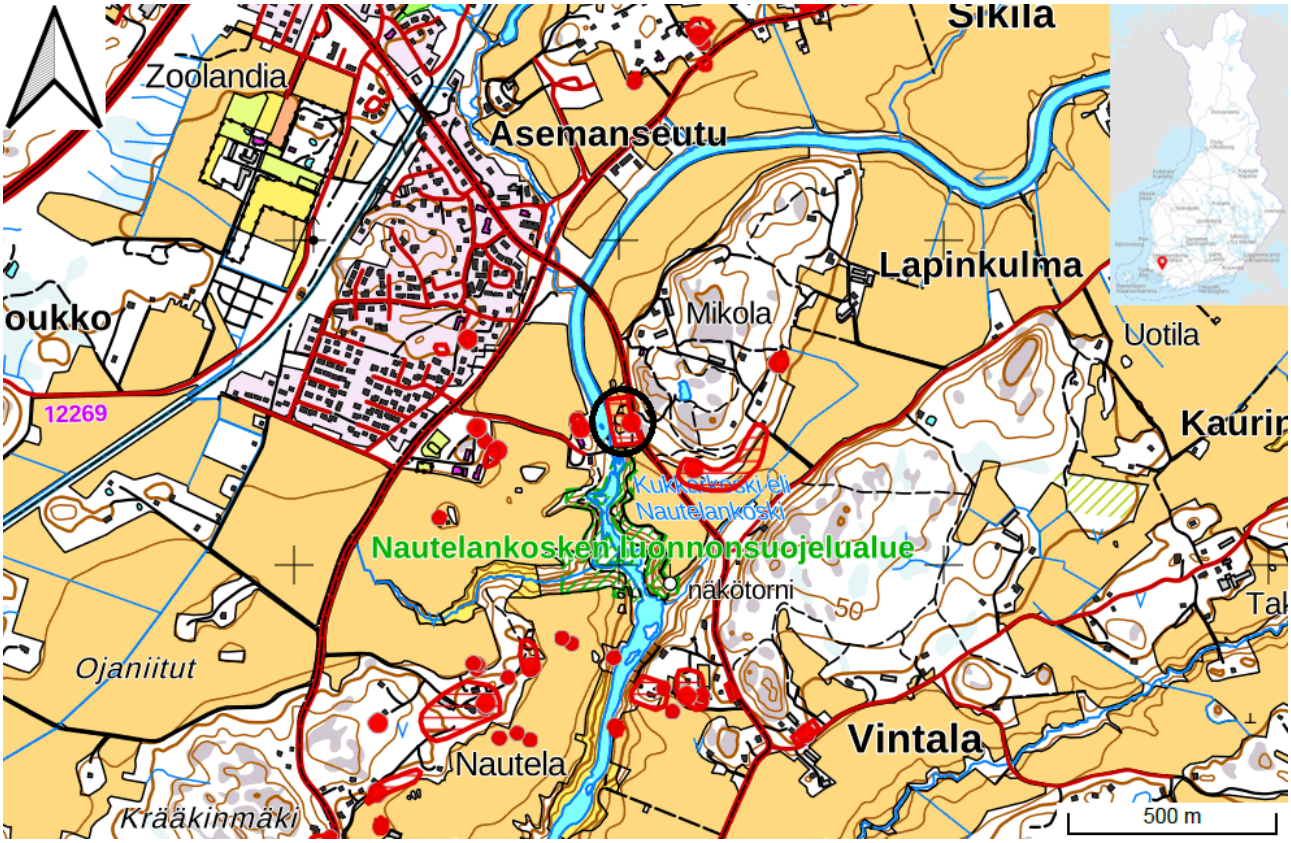

Kuva 1. Kukkarkoski I:n kalmisto merkittynä ympyrällä (kirjoittajan lisäämä), kuvattuna myös alueen muita kivikautisia muinaisjäännöksiä. Pohjoisnuoli ja mittakaava kirjoittajan lisäämät. Suomen kartalle merkittynä Kukkarkoski I:n sijainti, kirjoittajan muokkaama. Lähde: Kyppi.fi, Museovirasto, pohjakarttana Maanmittauslaitoksen maastokartta.

Kukkarkoski I:n asuinpaikka löydettiin vuonna 1957 tilanomistaja ja harrastaja-arkeologi Lauri Nautelan pintapoiminnan tuloksena. Seuraavana vuonna 1958 paikalla suoritettiin 100 m^2 kattava kaivaus löytöpaikan luona C. F. Meinanderin johdolla. Seuraavan kerran kohdetta tutkittiin pelastuskaivauksina vuosina 1975–1976, kun Vintalantietä oikaistiin. Kaivauksia johti Markku Torvinen. Näiden 1970-luvun kaivausten yhteydessä löytyi Kukkarkoski I:n kalmisto (Lehtonen 2001) ja tuolloin talteenotettu aineisto muodostaa tämän tutkielman lähdeaineiston.

Vuonna 1980 Torvinen suoritti koekaivauksen Kukkarkoski I:n asuinpaikan ja kalmiston yhteydessä. Koekaivauksen päätyttyä alueelle kaivettiin kaivanto vesijohtolinjaa varten. Kaivannon yhteydessä havaittiin profiilissa mahdollinen hauta, joka tutkittiin tasokaivauksena. Kaivauksen yhteydessä otettiin talteen muutamia löytöjä (Torvinen 1980). Tutkielman rajauksen vuoksi tätä mahdollista hautaa ei käsitellä tässä tutkielmassa. Vuonna 1988 kohteella suoritettiin Turun maakuntamuseon valvonnassa Pertti Itkosen johdolla pintapoimintaa osana Liedon Nautelan Museotontin kaivauksia. Pintapoiminnan tuloksena saatiin talteen muutamia kivikautisia asuinpaikkalöytöjä (Itkonen & Mikkonen-Hirvonen 1989; Itkonen 1989).

Liedon kunnan alueita inventointiin vuosina 2000–2002 osana ”Aurajokilaakson maahan kätketty menneisyys – Arkeologinen inventointihake vuosina 1998–2002” -hanketta. Hanke keskittyi pääosin rautakautisiin ja historiallisen ajan kohteisiin, mutta kivikautisetkin kohteet huomioitiin. Liedosta löydettiin yhteensä kahdeksan kivikautista kohdetta, joista osa oli uusia ja osa mahdollisia kivikautisia kohteita. Hankkeen yhteydessä todettiin, että jo aiemmin mainittu Nautela oli löytänyt suurimman osan kunnan kivikautisista kohteista, minkä takia hankkeessa löydetyt uudet kivikautiset kohteet jäivät määrältään vähäisiksi (Lehtonen 2009).

Kukkarkoski I:llä on myöhemmin suoritettu arkeologisia valvontoja vuosina 2016 ja 2017, mutta niissä ei havaittu kohteen alueella mitään muinaisjäännöksiin viittaavaa eikä löytöjä tehty (Laakso 2016; Tiainen 2017). Nämä tutkimukset pääasiassa vain rajasivat Kukkarkoski I:n alueen rajoja tarkemmin kohteen pohjois- ja itäpuolella. Lisäksi Kukkarkoski I:n ympäristöä on tutkittu inventoimalla muutaman kerran. Missään inventoinneista ei kuitenkaan tutkittu Kukkarkoski I:tä (Kumpulainen et al. 2012; Laulumaa 2022). Kohde rajattiin inventointien ulkopuolelle, sillä perusteella, että Liedon museo ylläpitää kohdetta eikä kohde ole tuhoutumisvaarassa. Näin ollen kohteen inventoinnille ei ole koettu tarvetta.

Kukkarkoski I:n haudat ja löydöt on julkaistu Torvisen raporteissa (1976; 1977; 1980), pro gradu -tutkielmassa (1978) ja artikkelissa (1979). Lisäksi aineistoa on analysoinut Luoto (1988a; 1988b; 1991), Lehtonen (2001) ja Ahola, entinen Lappalainen, (esim. 2007; 2015; 2016; 2017; 2019; 2026). Kukkarkoski I:n hautoja ja muuta aineistoa on käytetty myös osana muita tutkimuksia, mutta ilman, että itse aineistoa on tutkittu ja analysoitu. Kokonaisuudessaan Kukkarkoski I on arkeologisesti yksi Suomen merkittävimmistä kivikautisista kalmistokohteista. Laajuutensa, pitkän käyttöaikansa sekä löytöjen runsauden ansiosta se on saavuttanut merkittävän aseman suomalaisessa arkeologiassa. Saamastaan huomiosta huolimatta siihen liittyvä tutkimus on jäänyt vähäiseksi.

1.2 Tutkimuskysymykset ja tavoitteet

Tutkimuksessa selvitetään, minkälaisia mahdollisuuksia Suomen kivikautisten hauta-aineistojen kohdalla on hyödyntää konfliktiarkeologiaa. Tutkimuskysymyksenä on selvittää, voiko fragmentaarinen ja vielä vähän laaja-alaista tutkimusta kohdalleen saanut aineisto kertoa aikakautensa oloista konfliktiarkeologian kannalta mielekkäistä näkökulmista. Tämän lisäksi tarkoituksena on selvittää, millaisin menetelmin hautoja olisi mielekästä tutkia siten, että se palvelisi konfliktiarkeologian intressejä.

Suomalainen kivikautinen hauta-aineisto on fragmentaarista (Pihlman 1997), ja sen pohjalta on tehty vain muutamia laajempia tutkimuksia (esim. Torvinen 1978; 1979; Lappalainen 2007a, 2007b; Ahola 2015; 2019), mutta suurin osa aineistosta on käsitelty vain raporteissa ja yleisluontoisissa julkaisuissa. Vastaavasti myös konfliktiarkeologia on uutta Suomessa, erotuksena kuitenkin se, että sitä on tutkittu syvällisesti vieläkin vähemmän kuin kivikauden hautoja. Konfliktiarkeologiassa tutkitaan konfliktien ja väkivaltaisuuden materiaalista ilmentymistä arkeologisessa aineistossa. Sen näkökulmasta Suomen kivikautta on tutkittu vain vähän (Lahelma & Sipilä 2004; 2006; 2010; Seitsonen 2005). Haudat muodostavat konfliktiarkeologian kannalta keskeisen lähdeaineiston, koska niiden avulla voidaan päästä välittömästi tutkimaan yhteisössä eläneitä yksilöitä, kun muunlaiset kohteet, kuten asuinpaikat ja irtolöydöt, antavat vain välillisiä tietoja yksilöistä. Välitön kosketus yksilöihin helpottaa konfliktien havaitsemista, koska konfliktit kohdistuvat konkreettisesti aina yksilöihin.

1.3 Konfliktiarkeologinen viitekehys: esihistorian pasifiointi ja militarisointi

Varhainen konfliktiarkeologinen sekä yleisempi konfliktientutkimus painotti alkuperäiskansojen rauhanomaisuutta, mistä johdettiin analogiana ajatus myös kivikauden rauhanomaisuudesta. Perusteluina olivat muun muassa runsaat käytössä olleet resurssit, vähäinen hierarkia, pienet yhteisöt sekä yhteisöjen sisäinen ja niiden välinen solidaarisuus. Toisen maailmansodan jälkeen vallalle nousi ajatus, että kivikauden väkivallattomuuden korostaminen oli yritys pasifioida menneisyys. Sen ajan tutkijoiden mukaan tutkimusaineistossa olisi viitteitä siitä, että jo ihmiskunnan varhaisimmista vaiheista lähtien konfliktit olisivat olleet osa yhteisöjen elämää. Erityisesti 1990-luvulta alkaen on esitetty monipuolisia näkemyksiä asiasta, kun uutta aineistoa tutkittu ja vanhempaa analysoitu uudelleen (Keegan 2010 [1993]; Keeley 1996; Guilane & Zammit 2005 [2001]). Keskustelun taustalla on kysymys siitä, onko ihmisen väkivaltaisuus seurausta kulttuurista vai luonnosta, ”*nature vs. nurture*”.

Suomessa kiinnostus konfliktien arkeologiseen tutkimukseen heräsi 1990-luvulla, mutta tällöin jälkiä konflikteista pyrittiin etsimään vain esineiden kautta. Sotimiseen kelpaamattomien välineiden takia päädyttiin tulkintaan, että kivikaudella yhteisöt ovat olleet rauhanomaisia (Huurre 2001 [1998], 317–323). 2000-luvulla suomalainen tutkimus on ollut paradigmaltaan eli yleiseltä tulkinnaltaan militaristisempaa ja viitteitä konflikteista on yritetty löytää muun muassa asuinpaikkojen sijoittelusta ja kalliotaiteesta (Lahelma & Sipilä 2004; 2006; 2010; Seitsonen 2005). Suomessa kivikautisia hautoja ei ole varsinaisesti koskaan tutkittu konfliktiarkeologisessa mielessä, vaikka ne voivat kertoa kaikkein selkeimmin konfliktien olemassaolosta ja niiden luonteesta.

Tutkimuksen paradigmojen taustalla vaikuttaa jo 1600–1700-luvuilla syntynyt dikotominen jako Jean-Jacques Rousseaun edustamaan ajatukseen ”jalosta villistä” ja Thomas Hobbesin ajatukseen “kaikkien sodasta kaikkia vastaan”. Rousseaun mukaan ihminen ei luonnostaan tunne konflikteja, vaan yhteiskunnan kehittyminen aiheutti ne, kun taas Hobbesin mukaan ihminen on luonnostaan altis konflikteille, mutta yhteiskunta vapauttaa konflikteista. Eri näkemysten kannattajien tulkinnat ovat perustuneet vinoutuneeseen ja vähäiseen tutkimukseen, jotka pohjautuvat nykyajan ajatusmalleihin ja alkuperäiskansoista tehtyihin analogioihin (Lahelma & Sipilä 2010: 13–15). Molempia ääripäitä ohjaavat poliittiset näkemykset, eivätkä tutkijat tunnu aina olevan valmiita vaihtamaan jo valitsemaansa näkökulmaa - paikoin tuntuu jopa siltä, että tulkinta valitaan jo ennen aineiston analysointia. On havaittavissa, että maailmanpolitiikan tapahtuvat vaikuttavat siihen kumpi ääripää on kulloinkin suosiossa. On jopa mahdollista, että samasta tai samanlaisesta aineistosta on voitu johtaa molempien ääripäiden tulkintoja. Tämä kertoo siitä, että konfliktiarkeologia on vasta kehittymässä arkeologian suuntauksena. Mielestäni aineistoja tulisi voida tulkita sallien mahdollisuudet kaikenlaisiin tulkintoihin ilman ennalta valittuja lopputuloksia.

Tutkijalla on aina niin tiedostettuja kuin tiedostamattomia ennakko-oletuksia, jotka vaikuttavat aineistosta tehtyihin tulkintoihin. Erityisesti humanististen tieteiden kohdalla on jo laajalti hyväksytty objektiivisen ja absoluuttisen totuuden etsiminen turhaksi ja mahdottomaksi tehtäväksi. Tutkija ei voi poistaa omia ennakko-oletuksiaan ja mielipiteitään, mutta hän voi aineistoon ja tulkintoihin kriittisesti suhtautumalla sekä niitä monipuolisesti tulkitsemalla vähentää vinouman aiheuttamaa subjektiivisuutta. Tutkijan tulisi tulkita aineistoa avoimena useille eri tulkinnoille ja näkemyksille. Itselläkin on vahvoja ennakko-oletuksia tutkimusaiheen suhteen, sillä olen rauhanaatteen kannattaja. Pyrin kuitenkin kumoamaan tai ainakin vähentämään tämän aiheuttamaa vinoumaa tuomalla asemani ja kantani julki.

1.4 Tutkimuksen rajaus ja tutkimusmetodi

Tässä tutkielmassa tarkastelen konfliktiarkeologiaa tapaustutkimuksen avulla, jossa tarkastelen vuosina 1975–1976 pelastuskaivauksissa tutkittua Liedon Kukkarkoski I:n kivikautista kalmistoa. Kiinnitän huomiota hautojen rakenteisiin, hauta-antimiin ja ihmisosteologiseen aineistoon sekä vertailuaineistoon ja analogioihin selvittääkseni, mitä ne voivat kertoa yhteisöstä ja sen suhteesta konflikteihin. Pyrin selvittämään tukevatko löydöt ajatuksia ”jalosta villistä”, ”kaikkien sodasta kaikkia vastaan” vaiko jotain niiden väliltä. Tutkin hautoja kokonaisuuksina ja suhteutan ne laajempaan arkeologiseen vertailuaineistoon Itämeren piiristä 4000–3000-luvuilta eaa. ja analogioihin oman aineistoni niukkuuden ja fragmentaarisuuden takia. Rajaan haudan 9 tutkimuksen ulkopuolelle, koska se kuuluu nuorakeraamiseen kulttuurin, kun taas tutkimukseni keskittyy tyypillisen kampakeramiikan kulttuuriin.

Koska orgaaninen materiaali säilyy heikosti Suomen maaperässä (Pihlman 1997), vaatii konfliktiarkeologinen tutkimus Suomen kontekstissa omanlaistansa metodologiaa. Konfliktiarkeologiaa on harjoitettu laajalti ympäri maailmaa pääosin historialliselle ajalle, erityisesti 1800–1900-luvuille, ajoittuvilla ja hyvin säilyneillä kohteilla (Banks 2020). Kivikautta on tutkittu konfliktiarkeologian näkökulmasta 1990-luvulla, mutta kattavammin vasta 2000–2010-luvuilla (esim. Keeley 1996; Núñez 1995; Guilane & Zammit 2005 [2001]; Lahelma & Sipilä 2004; 2006; 2010; Seitsonen 2005; Fibiger & Schulting 2012). Monesti konfliktien jäljet on tunnistettu vasta jälkikäteen ja vain selkeimmät kohteet, kuten joukkohaudat, on tunnistettu jo kentällä. Tämän takia suurin osa aineistosta on otettu talteen, dokumentoitu ja analysoitu muiden kuin konfliktiarkeologien intressien mukaisesti. Konfliktiarkeologia tarvitsee esimerkiksi tavallista tarkempaa dokumentaatiota. Nämä seikat vaikuttavat siihen, kuinka hyvin aineistot voivat vastata konfliktiarkeologian esittämiin kysymyksiin. Tästä syystä konfliktiarkeologialle ei ole kehittynyt varsinaisesti omaa metodologiaa, vaan se yhdistelee muiden suuntausten menetelmiä.

2000-luvulta alkaen on alettu paremmin ymmärtää, että kivikaudella vainajia ei haudattu vain ”yksinkertaisiin maakuoppahautoihin”, vaan monimutkaisiin hautoihin, joihin liittyy runsaasti tulkintaa ja merkityksiä. Lisäksi ymmärrys kivikauden hautarituaaleista, kuolemankulttuurista ja kosmologiasta on lisääntynyt viime vuosina (Ahola 2019). Hautojen monimutkaisuuden ymmärtäminen mahdollistaa sen, että niistä on mahdollista saada aiempaa enemmän tietoa. Tätä tiedonmäärän kasvua tukee myös arkeotanatologia, joka pyrkii jo kentällä tai dokumentointiaineiston perusteella hahmottamaan hautauksen eri vaiheita ja hautauksessa tapahtuneita muutoksia. Suuntauksessa keskeisiä

menetelmiä ovat luonnontieteet ja osteologia. Arkeotanatologian perusteella on mahdollista esimerkiksi selvittää vainajien määrä haudassa sekä hautausten ajallisia eroja (Stutz 2022).

Edellä mainittu kehitys 1990–2000-luvuilla on mahdollistanut konfliktiarkeologisen tutkimuksen kehittymisen (esim. Guilane & Zammit 2005 [2001]; Fibiger & Schulting 2012; Ahola, Mannermaa, Salo 2016; Ahola 2017; 2019; 2025; Ahola et al. 2025; Stutz 2022). Lisäksi arvokas lisä tutkimukselle on arkeologisen vertailuaineiston ja etnografisten analogioiden käyttö. Hyödynnän itsekin tässä tutkielmassa edellä mainittuja suuntauksia ja aineistoja.

Viime vuosikymmeninä tutkimusta on tehty aiempaa enemmän ja menetelmät sekä teoriat ovat kehittyneet (Keeley 1996; Guilaine & Zammit 2005 [2001]; Lahelma & Sipilä 2004; Fibiger & Schulting 2012). Maailmalla kivikautisia hautoja on pidemmän aikaa tutkittu konfliktiarkeologian näkökulmasta, mutta Suomessa ne ovat jääneet täysin vaille huomiota. Haudat ovat kuitenkin ainutlaatuinen lähdeaineisto konfliktiarkeologialle, koska niiden avulla on mahdollista saada aineistoa, joka ei olisi muuten saavutettavissa. Ihminen on aina konfliktien syy ja kohde. Näistä syistä pidän tarpeellisena selvittää, mitä suomalainen kivikautinen hauta-aineisto voi kertoa menneisyyden konflikteista.

1.5 Aineiston käsittely

Digitoin Torvisen tekemät kaivaus- ja levinneisyys kartat vuosien 1975–1976 kaivauksilta QGIS-karttaohjelmalla. Kartat on digitoitu, koska alkuperäiset ovat saatavilla vain paperisessa muodossa ja karttojen tulkinnan selkeyden vuoksi niiden digitointi oli tarpeen. Digitoimalla kartat voi niistä huomata asioita, jotka skannatun kartan avulla saattaisivat jäädä huomaamatta, kuten aikaisemmissa tulkinnoissa sivuutetut yksityiskohdat sekä mahdolliset mittaus- ja piirtovirheet. Digitointia varten skannasin alkuperäiset kartat. Tässä prosessissa karttoihin syntyi paikoin epäterävyyttä ja sivun taitoksen aiheuttamaa vinoumaa, jotka pyrin digitoinnissa korjaamaan. Virheet aiheuttavat korkeintaan minimaalista vääristymää ja alkuperäisissäkin kartoissa on voinut olla jo mittausvirheitä, minkä takia virheet eivät vääristä haudoista tekemiäni analyysejä ja tulkintoja.

Digitoinnissa georeferoin kartat sekä piirsin karttamerkit symbolein ja polygonein, jotta kartoista tulisi selkeämpi ja helpompia tulkita. Digitoinnin aikana täydensin levinneisyyskarttoja esittämällä hauta-antimien levinneisyydet siten, että kaikki haudan löydöt on merkitty karttoihin tasoittain, koska alkuperäisissä kartoissa löytöjen tasot eivät tulleet selvästi ilmi. Tarkat sijaintitiedot sain kaivausraporteista ja löytöluetteloista. Tarkensin symbolein, mistä tasosta mikäkin löytö oli sekä minkälainen se oli. Kaikkia löytöjä, kuten keramiikanpaloja ja iskoksia, ei ole mitattu paikoilleen,

minkä takia en ole niitä karttoihin merkinnyt, mutta tulkintani perustuessa muihin löytöryhmiin näiden puutteella ei ole merkitystä. Tekemäni tulkinnat pohjautuvat digitoituihin karttoihin, löytöluetteloihin ja niistä jo aiemmin tehtyihin tulkintoihin.

2 Hautojen esittely ja analysointi

2.1 Haudat ja hauta-antimet

Kukkarkoski I:n haudat on jaettu Torvisen (1979: 38) mukaan neljään kategoriaan, mikä jo itsessään kuvaa hautojen monimutkaisuutta ja monipuolisuutta (Kuva 2):

A. punamultahautoihin ilman todettua sisustuslaitetta[1] (haudat 1–8),

B. punamultahaudat, joissa on käytetty sisustuslaitetta (haudat 10–11),

C. punamullaton ilman todettua sisustuslaitetta oleva hauta (hauta 12) ja

D. punamullaton hauta, jossa on sisustuslaitetta (hauta 9), jota ei tässä tutkimuksessa käsitellä.

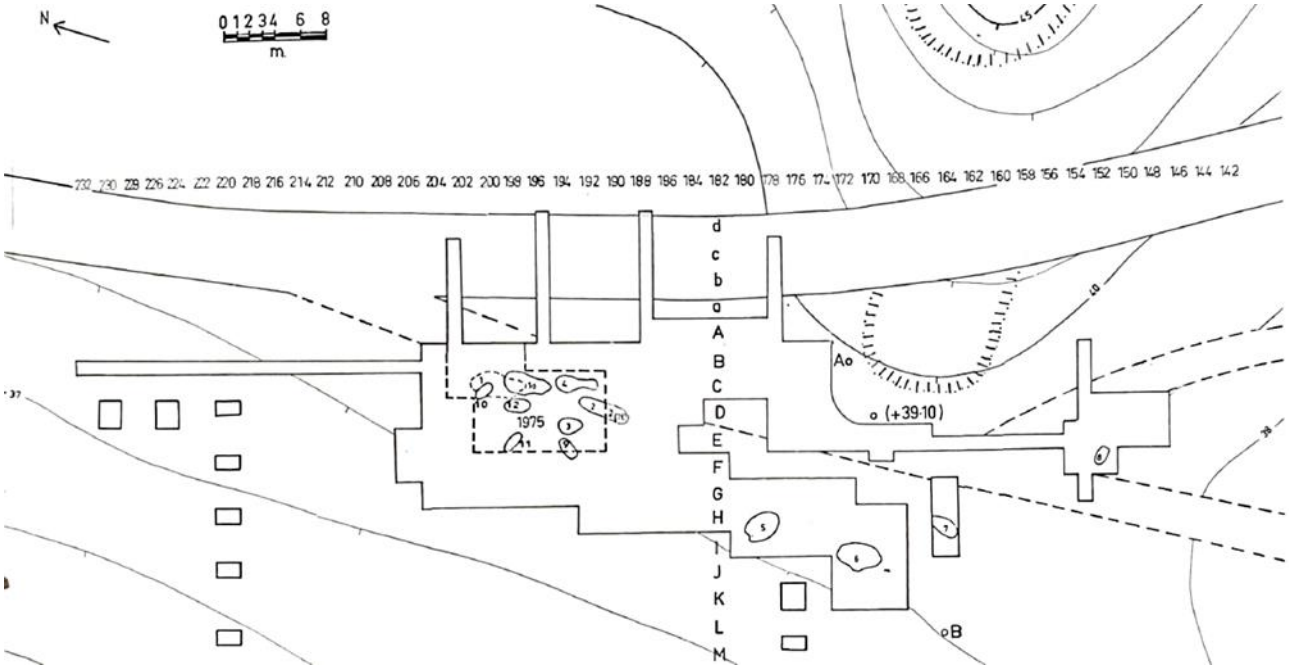

Kuva 2. Kukkarkoski I:n vuosien 1975–1976 kaivausalueet ja haudat. Rajaus kirjoittajan tekemä. Lähde: Torvinen 1979, Kuva 1.

Torvinen on todennut, että haudat 1–8 ja 12 ovat samansuuntaisia joen kanssa eli pohjois-eteläsuuntaisia, kun muut haudat ovat koillis-lounais- tai kaakko-luodesuuntaisia. Torvinen (1975: 20; 1979:

[1] Sisustuslaite viittaa haudan mahdollisiin rakenteisiin, kuten arkkuun tai haudan päällä olleeseen puiseen rakennelmaan.

74–77) on ajoittanut esinetypologian ja/tai radiohiiliajoitusten avulla kaikki haudat yhtä (hauta 9) lukuun ottamatta tyypillisen kampakeramiikan aikaan. Tekemäni uudelleen kalibrointien mukaan ajoitukset ovat kampakeraamisten hautojen kohdalla 3947–3512 CalBCE (Liite 3.1) ja nuorakeraamisen kulttuurin haudan 9 tapauksessa 3196–2838 CalBCE (Liite 3.2). Luoto (1988a; 1988b: 86) on kuitenkin esittänyt Torvista useampaa hautakategoriaa sekä ehdottanut joidenkin hautojen ajoitukseksi myöhäiskampakeraamista kulttuuria tai Kiukaisten kulttuuria. Tässä tutkielmassa kuitenkin hyödynnetään Torvisen yleisesti hyväksyttyjä ajoituksia.

On mahdollista, että kohteella on vielä tutkimattomia hautoja kaivettujen alueiden länsi- ja eteläpuolelle. Torvisen tekemät kaivaukset vuosina 1975–1976 olivat pelastuskaivauksia, joten kaivausalueen rajoja ei ollut mahdollista määrittää tutkimusintressien mukaan. Esimerkiksi vuoden 1980 koekaivauksessa Torvinen havaitsi vaikeatulkintaisen rakenteen, joka voisi olla hauta (1980: 10–11), mikä voisi viitata siihen, että tutkimattomia hautoja voisi olla lisää. Vuosien 2016–2017 arkeologiset valvonnat määrittivät kohteen rajan pohjoisessa ja idässä eli näissä suunnissa hautoja ei kuitenkaan todennäköisesti ole löydettävissä (Laakso 2016; Tiainen 2017).

2.2 Haudat

2.2.1 Ryhmä A

Hauta 1

Hauta 1 oli noin 6 x 2 m kokoinen punamullan ja karkean täyttömaan alue. Hauta havaittiin ruudussa 200 C tasossa 2 punamultalaikkuna, mikä laajeni ruutuihin 202 C, 200 C ja 198 C. Tasossa 3 ruudun 200 C punamultalaikku muodosti yhtenäisen punamulta-alueen ja ruudussa 198 C havaittiin pieni punamultalaikku. Tasossa 4 punamulta oli vahvimmillaan ruudussa 198 C ja muissa ruuduissa punamultalaikut olivat pienempiä. Tasossa 5 runsaan punamullan sekaisessa maassa oli vaalean kellanharmaata massaa, jonka Torvinen on tulkinnut leukaluun jäännökseksi. Massasta havaittiin "luukuituja" ja hammasemalisiruja. Tasossa 6 punamulta loppui ruudussa 202 C ja väheni ruudussa 198 C. Tasoissa 5 ja 6 oli havaittavissa, että nuorempi hauta 10 leikkasi hauta 1:tä ruudussa 200 C. Haudasta ei tehty havaintoja tasoissa 6–7. Hauta ulottui noin 50 cm syvyyteen (Torvinen 1975: 5–6; 1978: 14; 1979: 40; Liite 2.1–2.2).

Haudasta löydettiin kolme piiesinettä: KM 19749:14 ja :15 sekä KM 19727:32 (Liite 1.1). Esineet muistuttavat veitsiä. Esineiden tarkkaa luokittelua vaikeuttaa se, että niissä on yleisestä poikkeavia piirteitä, kuten KM 19749:14–15 molemminpuolinen retusointi, mikä on veitsille harvinaista.

Lisäksi KM 19749:14 luonnollinen punertava väri ja sen toisen pään työstämättömyys sekä KM 19749:15 katkelmallisuus ja KM 19727:32 keskiharjanteen työstämättömyys viittaavat esineiden keskeneräisyyteen.

Hauta 1a

Hauta 1a oli noin 4 x 2 m kokoinen punamullan ja karkean täyttömaan alue. Hauta sijaitsi haudan 1 alapuolella eli se oli haudoista vanhempi. Hauta havaittiin ruuduissa 196–198 C/6. Tasoissa 7–10 punamultalaikku voimistui. Tasossa 10 haudan muoto alkoi erottua ympäröivästä maasta karkeamman täyttömaan sekä punamullan ansiosta ja muoto selkiytyi entisestään tasoissa 11 ja 12. Haudan pohjois-koillispäädyssä tasossa 10 oli runsaasti punamultaa. Tasossa 12 haudan reunalle ilmestyi punamultajuova C- ja D-linjojen rajalle. Seuraavassa tasossa 13 juova voimistui. Punamulta ulottui syvimmälle haudan keskikohdassa ja eteläpäässä. Haudan pohjalla oli runsaasti punamultaa ja pohjassa havaittiin neljä poikittaista noin 10 cm leveää punamultajuovaa. Juovat ovat voineet olla peräisin vuorauksesta, jonka raoista punamultaa on voinut päätyä haudan pohjalle. Vuorauksesta voivat olla jälkiä myös haudan pohjalta tasosta 17 löydetyt hiiltyneen tai lahonneen puun jättämät hiilijuovat. Hauta ulottui 114 cm syvyyteen (Torvinen 1975: 6; 1978: 13–14; Liite 2.3–2.6).

Haudasta löydettiin seitsemän piiesinettä: KM 19727:130–131, :135, :139 ja :144–146 (Liite 1.2). Veitsiä ovat :130–131 ja :135. Veitsi :130 on toisesta päästään työstämätön ja :131 keskellä on koko leveyden pituinen ura. Veitsen :135 keskellä on ura ja sen vieressä on lohkeama. Kärkiä ovat :139 ja :144–145. Kärjet ovat kannastaan tai ruodostaan kavennettuja ja tasakantaisia tai lähes tasakantaisia. Kärjet :139 ja :145 ovat keskiharjaltaan työstämättömiä. Esine :146 on katkelmallinen veistos eikä sen kuva-aihetta ei ole pystytty tunnistamaan.

Hauta 2

Hauta 2 oli noin 2,6 x 1,2 m kokoinen punamullan ja karkean täyttömaan alue. Haudan päällä oli paljon maata, kiviä, nokimaata ja tiilimurskaa. Tasossa 4 hauta havaittiin voimakkaana punamultalaikkuna, joka kuitenkin heikkeni tasoissa 5 ja 6. Tasossa 7 hautakuopan muoto hahmottui pitkänä noin 1,5 x 0,5 m kokoisena punamultalaikkuna. Haudan täyttömaa erottui selvästi ympäröivästä maasta karkeutensa takia. Tasoissa 10 ja 11 punamultaa havaittiin paikoitellen haudan länsi- ja luoteislaidoilla. Punamulta-alueet rajasivat noin 1 x 2 m kokoisen karkean täyttömaan alueen. Lisäksi tasossa 10 punamultaa oli havaittavissa myös haudan itälaidalla. Tasossa 11 hauta pieneni noin 1 x 0,5 m kokoiseksi punamulta- ja kulttuurimaalaikuksi. Tasossa 12 hauta kapeni punamullattomaksi

kulttuurimaalaikuksi. Tasossa 13 haudasta ei ollut enää havaintoja. Hauta ulottui noin 80 cm syvyyteen (Torvinen 1975: 6–7; 1976: 3; 1978: 19; 1979: 46, 48; Liite 2.7–2.9).

Haudan läheltä löydettiin kaksi piiesinettä: KM 19727:73 ja :98 (Liite 1.3). Torvinen on tulkinnut esineet veitsiksi. Ne ovat pääosin työstämättömiä, mutta niissä on lähes yksipuolinen retusointi. Veitset löydettiin haudaksi tulkittua punamulta-aluetta kauempaa idästä hautaa pienemmästä punamultalaikusta tasoista 4 ja 6 niin, että esineet olivat lähellä toisiaan. Läheisyytensä vuoksi ne voidaan kuitenkin yhdistää hautaan.

Hauta 3

Hauta 3 oli noin 1,5 x 2 m kokoinen punamullan alue. Hauta havaittiin tasossa 2 noin 0,5 x 0,7 m kokoisena punamulta-alueena ruudussa 194 D. Tasossa 3 alue muuttui kolmion muotoiseksi. Tasossa 4 punamulta-alue laajeni noin 1,5 x 2 m kokoiseksi alueeksi ja tasossa 5 alue pieneni samalla muuttuen osin yhtenäiseksi. Tasossa 6 punamulta kapeni noin 1,5 x 0,5 m kokoiseksi alueeksi, jota ympäröi noin 3 x 1,8 m kokoinen kulttuurimaa-alue. Tasossa 7 kulttuurimaa-alue oli yhteydessä hautojen 2 ja 3 kulttuurimaan kanssa. Tasossa 8 punamultaa oli enää epämääräisen muotoisessa kulttuurimaa-alueessa ja tasossa 9 haudasta ei ollut enää havaintoja. Hauta ulottui noin 40 cm syvyyteen (Torvinen 1975: 7; Liite 2.7). Torvinen (1975: 7–8) on kiinnittänyt huomiota haudan epäselvään muotoon ja matalaan syvyyteen. Hän epäilee, että myöhemmän maanmuokkauksen seurauksena haudan täyttömaa, erityisesti punamulta, olisi noussut lähemmäs pintaa mikä olisi samalla tuhonnut haudan ylimmät tasot. Rakenteen muodon epäselvyydestä huolimatta Torvinen uskoo kyseessä olevan hauta paikalta havaitun punamullan ja löytöjen takia.

Haudasta ei ollut havaittavissa selkeää löytökeskittymää, eikä Torvinen sen vuoksi ole varma, mitkä ruutujen 192D–E ja 194D–E löydöistä ovat hauta-antimia. Vaikeatulkintaisuudesta huolimatta Torvinen uskoo piikärjen KM 19727:84 olevan hauta-annin (Torvinen 1975: 10; Liite 1.4). Kärjellä on lyhyt ja kapea ruoto, joka levenee varrestaan kohti terää. Teräosassaan kärki levenee rombimaisesti. Kärki on päästään lyhyt ja tylppä. Kärjen keskikohdalla on epäselvä esineen leveyden pituinen ura.

Hauta 4

Hauta 4 oli noin 3,5 x 1 m kokoinen punamullan ja karkean täyttömään alue. Hauta havaittiin ruudun 194 C luoteislaidassa noin 0,8 x 0,5 m kokoisena punamulta-alueena tasossa 2. Tasossa 3 havaittiin ruudun vastakkaisessa reunassa toinen punamultalaikku. Tason 3 punamultalaikku laajeni tasossa 4 pitkänomaiseksi ja laajeni ruutuun 192 C. Tasossa 5 punamultalaikku ulottui kaikkiin ruutuihin noin 3,5 x 1 m kokoisena alueena. Tasossa 6 punamultalaikku kapeni ja muuttui

epäselvemmäksi. Tasoissa 7 ja 8 punamultalaikku muuttui yhä laikukkaammaksi. Tasossa 10 oli havaittavissa hieman punamultaa, mutta tasossa 11 ei havaittu enää punamultaa eikä kulttuurimaata. Hauta ulottui noin 50 cm syvyyteen (Torvinen 1975: 8; 1978: 22; 1979: 49).

Haudassa ei ollut hauta-antimia. Löydöttömyydestä huolimatta Torvinen (1975: 8) olettaa paikalla olleen haudan perustuen syvälle jatkuneeseen punamullan värjäämään maahan sekä kulttuurimaan täyttämään kuoppaan.

Hauta 5

Hauta 5 oli noin 2,5 x 1,6 m kokoinen punamullan värjäämän maan ja sekoittuneen maan alue. Hauta havaittiin ruuduissa 178–180/H–I tasoissa 3 ja 4 kulttuurimaan alueena. Tasossa 5 hauta pieneni ja tasossa 6 havaittiin punamultalaikkuja sekä karkeaa täyttömaata. Tasossa 7 hautaa ei ollut enää havaittavissa. Hauta ulottui noin 60 cm syvyyteen (Torvinen 1976: 3; 1979: 50; Liite 2.10).

Haudasta löydettiin Kukkarkoski I:n kalmistosta poikkeuksellinen löytö: hammasfragmentteja. Hammasfragmenteista tehtyjen osteologisten analyysien perusteella voidaan arvioida niiden kuuluneen noin 4–20-vuotiaalle yksilölle. Jos toinen tunnistetuista hampaista on alaleuan kolmas molaari (M3) vainajan iäksi voidaan arvioida hampaan kulumattomuuden perusteella 18–20 ikävuotta, mutta on todennäköisempää fragmenttien morfologian perusteella, että kyseessä on alaleuan toinen molaari (M2), jolloin yläikäraja olisi 13–14 ikävuotta (Kirveskari 1977). Hammasfragmentit löydettiin pieneltä alueelta likaisesta nokimaasta haudan eteläpäästä. Haudasta ei löydetty piiesineitä.

Hauta 6

Hauta 6 oli noin 2 x 1,5 m kokoinen punamullan värjäämä alue. Hauta havaittiin punamullan värjäämänä pitkänmuotoisena alueena ruuduissa 168–170/H– I tasossa 2. Tasossa 3 hauta havaittiin noin 2 x 1,5 m kokoisena rajoiltaan epäselvänä kulttuurimaan alueena. Tasossa 5 haudan muoto oli selvempi ja sen koko oli 2,1 x 0,9 m. Tasossa 6 hauta havaittiin sekoittuneen maan alueena, jossa oli muutamia kiviä ja kaksi punamultalaikkua. Hauta ulottui tason 7 puoliväliin noin 65 cm syvyyteen asti (Torvinen 1976: 3–4; Liite 2.11).

Haudan 6 läheisyydestä löydettiin kolme piiesinettä: KM 19991:564, 565 ja :601 (Liite 1.5). Kärkiä ovat :564 sekä :601 ja :565 on veitsi. Kärjen :564 päässä on pieni ura. Kärjen terä on kauttaaltaan retusoitu, minkä lisäksi sen reunat on retusoinnilla tehty leikkaaviksi. Vain toinen kärjen :565 reunoista on retusoitu ja esine on puolikuun muotoinen. Esineen :601 oletettava keskeneräisyys vaikeuttaa sen tulkintaa, mutta voisi ajatella, että siitä olisi ollut tarkoitus tehdä kärki. Kärki on voitu

jättää keskeneräiseksi kahden ison lohkeaman takia. Esineet :564–565 olivat lähellä haudan keskikohtaa punamullassa ja kärki :601 oli niiden lähellä punamullan värjäämässä kulttuurimaassa.

Hauta 7

Hauta 7 oli noin 2 x 1 m kokoinen punamullan värjäämän maan alue. Hauta havaittiin ruuduissa 164 H–I tasoissa 1–2 punamullan värjäämänä kulttuurimaan alueena. Haudan luoteispää oli tuhoutunut nojan kaivuussa eikä hautaa tutkittu kokonaisuudessaan. Tasossa 3 haudan kaakkoispäässä havaittiin noin 0,3 x 0,15 m kokoinen punamultalaikku, jossa oli muutamia kiviä. Myös haudan luoteispäässä oli punamullan värjäämää kulttuurimaata. Tasossa 4 haudasta ei ollut enää havaintoja. Hauta ulottui noin 40 cm syvyyteen (Torvinen 1976: 4; Liite 2.12).

Haudan itäpuolelta havaittiin noin 80 cm leveä liesilatomus, jossa oli nokea ja hiiltä. Liesi ulottui pienentyen tasoon 4 asti ja sen pohjalla oli 30 x 35 cm kokoinen ja noin 10 cm paksu litteä kivi. Lieden vieressä havaittiin myös pienempi muutaman kiven muodostama asetelma laajassa nokimaassa, mikä kiveykseltään loppui tasossa 2. Kukkarkoski I:n alueelta on löydetty mainitun varman lieden lisäksi kolme muuta varmaa ja yksi epävarma liesi. Torvisen (1978: 26; 1979: 5) mukaan on mahdollista, että liedet ovat hautaliesiä, koska liesistä ei löydetty asuinpaikkaan viittaavia löytöjä ja liedet olivat muutenkin löydöttömiä.

Haudan läheltä löydettiin kaksi piiesinettä: KM 19991:231 ja :381 (Liite 1.6). Torvinen (1979: 53) epäilee veitsen :381 kuulumista hautaan. Haudan läheltä hiesusta löytyi myös esine :231, jonka kuuluminen hautaan ei ole varmaa. Torvinen on kuitenkin huomauttanut, että esine on punamullan värjäämä sekä lähellä punamulta-aluetta.

Hauta 8

Hauta 8 oli noin 1,5 x 1,1 m kokoinen punamullan ja likamaan värjäämä alue. Hauta havaittiin ruuduissa 152–154 E tasoissa 5–6. Tasossa 6 alueen luoteispäässä havaittiin punamultaa ja nokimaata noin 1 x 0,5 m kokoisella alueella, mutta muuten alueen muoto oli epäselvä. Läheltä haudan pohjaa oli havaittavissa epäselvä muoto, mikä voisi viitata haudan vuoraukseen tai vainajan käärimiseen, josta osa punamullasta olisi voinut valua haudan pohjalle. Tasossa 6 haudasta ei ollut enää havaintoja. Haudan ulottui noin 65 cm syvyyteen (Torvinen 1976: 4–5; Liite 2.13). Torvinen ei ole varma oliko kyseessä hauta. Mahdollisen haudan päällä ja ympärillä oli paljon kiviä, paikoitellen suuriakin, ja soraa. Maakerrokset olivat myös verrattain selkeitä. Torvinen uskoo, että hauta 8 kohdalla olisi ollut jokin Kukkarkosken tilan rakennus, mikä olisi osittain tuhonnut haudan tasoihin 5 ja 6 asti (Torvinen 1976: 4–5).

Haudasta ei havaittu löytöjä. Haudan löydöttömyys on voinut johtua siitä, että hauta-antimia ei ole koskaan hautaan laitettu tai ne ovat olleet lähempänä maanpintaa ja täten rakennuksen takia tuhoutuneet tai siirtyneet.

2.2.2 Ryhmä B

Hauta 10

Hauta oli noin 1,8 x 0,65 m kokoinen tumman maan alue. Hauta havaittiin ruudussa 200 C tasossa 2. Tasoissa 4–7 hautaa kiersi sen reunoja pitkin noin 10 cm leveä punamultajuova. Tasossa 4 haudan keskivaiheilla havaittiin noin 0,8 x 0,05 m kokoinen tumma juova, mahdollinen jäänne orgaanisesta materiaalista, jota Torvinen epäilee haudan katteena olleen rakenteen osaksi. Samassa tasossa havaittiin myös täyttömaassa muutamia kiviä, joiden ei kuitenkaan tulkittu muodostavan rakennetta. Tasossa 6 itäkoillispäässä oli myös punamultajuova, joka idässä ulottui pohjaan asti tasoon 7. Punamullan rajaama alue oli noin 0,4 x 0,15 m kokoinen ja siinä oli myös nokimaata. Hauta leikkasi luoteessa hauta 1:tä. Tämän perusteella Torvinen on päätellyt, että hauta 10 on haudoista nuorempi. Hauta ulottui noin 40 cm syvyyteen (Torvinen 1975: 8; 1978: 48; 1979: 60–61; Liite 2.2).

Haudasta löytyi yksi piiesine: KM 19727:91 (Liite 1.7). Esine KM 19727:91 on tulkittu veitseksi. Se on muuten samanlainen kuin KM 19749:15 erona tämän hieman suurempi koko. Torvinen on tulkinnut löytöjen olevan alun perin samasta esineestä. Koottuna esine on puolikuun muotoinen ja vain toiselta reunaltaan retusoitu. Ainoastaan yhden reunan retusointi ja puolikuun muotoisuus viittaavat siihen, että esine on veitsi. Katkelman toinen pää muodostaa eräänlaisen ruodon.

Hauta 11

Hauta oli noin 2,8 x 0,7 m kokoinen sekoittuneen ja tumman maan alue. Hauta 11 havaittiin ruudussa 198 E tasossa 4. Hauta oli selvemmin havaittavaksi tasossa 5. Haudan länsipääty ulottui osittain kaivettuun ruutuun 198 F. Tasoissa 2–4 haudan täyttömaassa havaittiin suunnilleen ruudun 198 E keskeltä punamultalaikku. Tasossa 5 haudan molemmilla reunoilla haudan keskivaiheilla oli kapeat noin metrin pituiset punamultajuovat, joista osa oli näkyvissä vielä tasossa 6, mutta punamulta ei ulottuneet enää seuraaviin tasoihin. Tasoissa 4–9 haudan täyttömaassa oli kiviä. Torvinen on arvellut punamullan paikallisuuteen perustuen, että hauta on mahdollisesti kaivettu vanhemman haudan läpi. Tasossa 11 havaittiin pieni laikku kulttuurimaata, mutta tasossa 12 haudasta ei ollut enää havaintoja. Haudan pohjalla poikkileikkauksessa havaittiin loivan U:n muotoinen kaksinkertainen tumma juova, minkä Torvinen tulkitsi haudan pohjalle asetetuksi kaksinkertaiseksi taljaksi. Juova

oli kooltaan noin 70 x 200 cm. Hauta ulottui 60 cm syvyyteen (Torvinen 1975: 9; 1978: 49; 1979: 61; Liite 2.14).

Haudasta 11 löydettiin yksi piiesine: KM 19727:61 (Liite 1.8). Torvinen on tulkinnut sen mahdolliseksi veitseksi. Koska minulla ei ole kirjoitushetkellä käytettävissä esineestä kuvaa, on sen tarkempi kuvailu mahdotonta.

2.2.3 Ryhmä C

Hauta 12

Hauta oli noin 2 x 0,7 m kokoinen sekoittuneen ja tumman maan alue. Hauta havaittiin ruudussa 198 D tasossa 2. Hauta erottui ympäröivästä alueesta täyttömaan värin ja karkeuden takia. Hauta ulottuu tasoon 6 asti ja vielä tasossa 7 havaittiin pieni kulttuurimaalaikku. Tasossa 8 havaittiin koskematonta savensekaista pohjamaata. Hauta ulottui noin 40 cm syvyyteen. Haudasta ei löydetty hauta-antimia eikä Torvinen varmuudella totea sitä haudaksi, vaikka mainitseekin vastaavia punamullattomia ja tumman maan täyttämiä hautoja tunnetun muualta Itämeren piiristä (Torvinen 1975: 8–9; Torvinen 1978: 50; Torvinen 1979: 62).

3 Tulkinta

3.1 Hauta-aineisto

Jo Torvinen (1978; 1979) on esittänyt, että hautojen erilaisuus ottaen huomioon hautojen vähälukuisuuden kertoisi jotain yhteisöstä, mutta hän ei ole pohtinut asiaa tarkemmin. Luoto (1988a; 1988b) on tukenut Torvisen ajatusta sekä esittänyt sen pohjalta tulkinnan, että tyypillisen kampakeraamisen kulttuurin ja nuorakeraamisen kulttuurin väestöt olisivat vaikuttaneet Kukkarkoski I:llä samanaikaisesti. Kuitenkin tarkempia tulkintoja haudoista on esitetty vasta myöhemmin (esim. Lappalainen 2007; Ahola 2016; 2019; 2026).

Kukkarkoski I:n tiedetään sijainneen edullisella paikalla rikkonaisessa saaristoympäristössä (Lehtonen 2001: 30). Paikka oli suojaisia, se tarjosi hyvät kulkuyhteydet vesitse ja mikä kenties tärkeintä paikalla oli monipuoliset toimeentulomahdollisuudet. Vaikka Kukkarkoski I:ltä ei tunneta jäänteitä asumuksista viittaa runsas ja monipuolinen löytöaineisto vuosisataiseen – mahdollisesti jopa yhtäjaksoiseen – oleskeluun ja aktiviteettiin kohteella. Kahdesta haudasta on saatu radiohiiliajoitukset3947–3512 calBCE, hauta 1a, (Liite 3.1.) ja 3196–2838 calBCE (Liite 3.2.), hauta 9, mitkä

todistavat kohteen pitkäaikaisesta käytöstä. Lehtonen (2001: 34) on tulkinnut Kukkarkoski I:n olleen pääleiri osana pyyntikiertojärjestelmää. On ajateltu, että kivikaudella elämäntapa on ollut liikkuvaa ja liikkuminen on perustunut ravinnon saantiin. On kuitenkin mahdollista, että erityisesti rannikkoalueilla on voitu oleskella samalla kohteella melko pysyvästi, koska alueella on ollut ympärivuotisesti mahdollisuuksia hankkia ravintoa ja muita resursseja.

Tarkkaa tietoa Kukkarkoski I:n asuttajien metsästämistä lajeista ei tiedetä, koska kohteelta on löydetty vain pieni määrä osteologista aineistoa, jolle ei ole tehty hammasfragmentteja lukuun ottamatta analyysejä. On kuitenkin tulkittu, että kohteen käyttäjät ovat harjoittaneet pääasiassa meripyyntiä kohdistuen hylkeisiin, kaloihin ja vesilintuihin, ja lisäksi suur- ja pienriistan metsästystä. Tiedetään, että erityisesti pienriistaa on metsästetty orgaanisista materiaaleista valmistetuin välinein, jotka ovat maatuneet aikoja sitten samoin kuin osteologinen aineisto, mikä aiheuttaa vinoumaa pyydettyjen ja metsästettyjen lajien tunnistuksessa. Luoto (1988: 78) sekä Lehtonen (2001: 32–34) ovat tulkinneet, että meripyyntiin viittaavat piikärjet ja uurrenuija sekä suuri 72 litran vetoinen ruukku, jonka Lehtonen tulkitsee sopivan hylkeen rasvan eli traanin säilyttämiseen (2001: 33, 45–46). Kohteelta on löydetty myös veitsiä ja kaapimia, jotka voisivat liittyä nahan ja lihan käsittelyyn (Lehtonen 2001: 43–44). Luoto (1991) on yhdistänyt kohteelta löydetyt kivikiekot joko kalastukseen verkonpainoina tai linnustukseen eräänlaisina ammuksina.

On ajateltu, että vainajien sukupuolta ja ”eriytyneitä” ammatteja sekä työtehtäviä voisi havaita merkityksellisten hauta-antimien perusteella (Halinen 2015, 112), vaikka emme voi varmuudella sanoa, että hauta-antimet kuvaavat suoraan elävien maailmaa (Edgren 1984, 50). Jos resursseja olisi ollut niukasti, ei elinkeinojen kannalta tärkeitä esineitä olisi asetettu hautoihin, joissa ne olisivat olleet poissa aktiivisesta käytöstä. Runsaista resursseista kertookin se, että Kukkarkoski I:llä on ollut mahdollista uhrata tärkeitä esineitä hautoihin sen sijaan, että niiden käyttöä olisi jatkettu elävien parissa. Voidaan myös olettaa, että haudat enemmän tai vähemmän todistavat yhteisön elinkeinoista ja sosiaalisesta rakenteesta, jolloin konfliktien tulisi myös näkyä tässä aineistossa, mikäli niitä olisi ollut. Hauta-antimien tulkinnassa on otettava huomioon myös se, että elävät ovat asettaneet ne hautoihin, joten hauta-antimet voivat samaan aikaan kuvata sekä vainajia että eläviä. Molemmissa tulkinnoissa yhteistä on se, että hauta-antimet kertovat aina yksilön ohella myös muusta yhteisöstä.

Aseiksi tunnistettujen esineiden puuttumisen haudoista selittäisin edellä mainitun perusteella arvon- ja merkityksenannolla. On todennäköistä, että Kukkarkoski I:llä aseita ei ole pidetty tärkeinä ja, siksi niitä ei ole laitettu hautoihin. Olisi kuitenkin vaikeaa ajatella aseita merkityksettöminä esineinä

varsinkin, kun elinkeinoihin liittyvät esineet ovat saaneet suuren merkityksen. Näin ollen tulkitsisin aseiden puuttumisen haudoista viittaavan siihen, että niitä ei ole ollut myöskään elävien käytössä.

Kun tulkitaan esineiden luonnetta ja jaotellaan niitä työkaluihin ja aseisiin, on otettava huomioon esineiden mahdollisesti samanaikaiset erilaiset käyttötarkoitukset. On esitetty, että esineitä ei jaoteltaisi pelkästään työkaluiksi ja aseiksi, vaan jaottelussa käytettäisiin myös luokkia työkalu–ase ja ase–työkalu. Työkalu–ase tarkoittaa esinettä, mikä on pääasiassa työskentelyyn tai pyyntiin tarkoitettu, mutta joka soveltuu myös sota-aseeksi, ase–työkalu on esine, mikä on pääasiassa sotimiseen tarkoitettu, mutta soveltuu myös työskentelyyn ja pyyntiin (Lahelma & Sipilä 2010: 16–17). Lahelman ja Sipilän (2010: 16–17) mukaan erikoistuneiden ja selkeiden aseiden vähäinen määrä johtuu osin tutkijoiden tekemistä luokitteluista sekä osin yhteisön rakenteesta ja organisoitumisesta. Heidän mukaansa aseiden vähäinen määrä ei kuvasta yhteisön rauhanomaisuutta, vaan sitä, että yhteisö ei ole sosiaalisesti järjestäytynyt niin pitkälle, että se olisi luonut erillisen soturien luokan. Heidän mukaansa on myös mahdollista, että yhteisöllä ei ollut mahdollisuuksia ja/tai resursseja erillisten aseiden hankkimiseen tai valmistamiseen. Lisäksi he huomioivat sen, että esineiden tulkinta ja käyttötarkoituksen määritteleminen voi olla vaikeaa ja, että orgaanisista materiaaleista tehdyt aseet ovat voineet hajota jo aikoja sitten. Kostet (2010: 11) on taas tulkinnut, että eläinpääkoristeiset nuijat ja kirveet liittyvät kivikautisiin uskomuksiin, kun taas pallonuijat, tuurat, nuolen- ja keihäänkärjet, veitset ja tikarit liittyvät jokapäiväiseen elämään. Mielestäni on tärkeää ottaa myös huomioon, että aseiden puuttuminen voi aidosti kertoa niiden puuttumisesta ja merkityksettömyydestä silloinkin, kun esineiden luokittelussa otetaan huomioon monikäyttötarkoitukselliset luokitukset.

Arkeologinen vertailuaineisto muualta Itämeren piiristä kuvaa sitä, kuinka rauhanomaista elämä kivikaudella on ollut metsästäjä-keräilijöiden parissa. Skandinaavinen (Ahlström & Molnar 2012; Ahlström et al. 2013), itäbalttilainen (Jankauskas 2012) ja luoteisvenäläinen (Aholta et al. 2020) vertailuaineisto kuvaavat kuinka vähän vammoja on havaittavissa metsästäjä-keräilijöiden kalmistoissa verrattuna maataloutta harjoittaneisiin kulttuureihin. Itä-Baltian alueelta tutkituista 249 vainajasta vain 17:llä havaittiin vammoja (Jankauskas 2012). Vammojen laadussa ja luonteessa havaittiin selkeitä eroja eri aikakausien välillä ja selkein muutos on havaittavissa kivi- ja pronssikauden taitteessa. Kaikki kivikaudelle ajoitettujen vainajien vammat olivat parantuneita ja pääosin vähäisiä sekä tavanomaisia, kun taas pronssikaudelle ajoittuvissa vainajissa havaittiin hyvinkin todennäköisiä kuolemaan johtaneita toisen ihmisen aiheuttamia vammoja. Virosta on löydetty myös kivikautinen kollektiivihautaus (Allmäe 2011), jonka neljästä vainajasta – yksi nainen ja kolme lasta – ei havaittu lainkaan vammoja. Juuri pronssikauden alussa Itä-Baltiassa siirryttiin varsinaiseen maanviljelyyn. Itä-Baltian tavoin Suomenkin neolitisoituminen liittyi keramiikan, ei maantalouden,

omaksumiseen. Näin ollen voidaan esittää hypoteesi, että konfliktien määrä ja intensiteetti korreloi vahvasti maatalouden omaksumisen kanssa.

Itämeren piirin maissa, joissa maanviljelys aloitti neolitisoitumisen, vammojen määrä sekä vakavuus lisääntyy jo kivikauden puolella. Ruotsin Gotlannista on tutkittu 12 kalloa ja niissä ilmeneviä vammoja. Kalloista havaittiin ”tavanomaisia” viiltoja, mutta myös enemmän pohdintaa aiheuttaneita painaumia. Ahlström ja Molnar (2012) tulkitsivat painaumat sarvesta tehtyjen nuijien aiheuttamiksi. He myös mainitsevat varhaisemman tutkimuksen, jossa löydettiin vastaavanlainen vamma kallosta, johon sarvesta tehty nuija oli uppoutuneena. Vammat kuvastavat Ruotsin alueella olleita yhteisöjä, koska siellä maanviljelys omaksuttiin jo noin 4000 eaa. Ertebølle-kulttuurin ja suppilopikarikulttuurin aikana (Ahlström et al. 2013). Ertebølle-kulttuurin aikana harjoitettiin jo maanviljelyä, mutta metsästyksellä ja keräilyllä oli vielä tärkeä rooli.

Edellä esitetty aineisto tukee hypoteesia elinkeinorakenteen ja konfliktien välisestä yhteydestä. Tässä tutkielmassa havaitsemani piirteet asettuvat selkeästi yleiseen konfliktien kehityskaareen, jossa niiden syntyminen on yhteydessä maatalouteen siirtymisen kanssa. Tämän havainnon perusteella on epätodennäköistä, että suomalaisesta aineistosta havaittaisiin jälkiä konflikteista, koska elinkeinorakenne on vielä tyypillisen kampakeramiikan aikana edustanut puhdasta metsästäjä-keräilijäkulttuuria. Lahelma ja Sipilä (2004; 2006; 2010) ovat yrittäneet hahmotella kohteita, joista voisi mahdollisesti havaita konfliktien jälkiä. Heidän esittämänsä tulkinnat ovat alkuvaiheessa, joten niiden perusteella ei voida johtaa suoraan näkemystä kivikauden väkivaltaisuudesta, vaikka he ovat tätä tulkintaa ainakin osin kannattamassa. Oman havaintoni perusteella vaikuttaa siltä, että Lahelma ja Sipilä eivät ole onnistuneet löytämään konflikteja kivikauden Suomesta, koska niitä ei todennäköisesti ole ollut täällä.

3.1.1 Kärjet

Tulkitsisin Kukkarkoski I:n haudoista löytyvät piiesineet joko veitsiksi tai nuolenkärjiksi, mahdollisesti myös keihäänkärjiksi, kokonsa ja muotonsa perusteella. Nuolenkärjet vastaavat etnografisesta aineistosta tunnistettuja piirteitä ja havaintoja (Vilkuna 1989; Ellis 1997). Aineiston perusteella kärjet voidaan tulkita joko suur- tai pienriistaa varten tehdyiksi. Yksittäisiä lajeja varten tehtyjä kärkiä ei ole mahdollista tunnistaa pelkän esinetypologian perusteella, vaan siihen tarvitaan etnografista tietoa kärkityyppiä käyttäneeltä yhteisöltä. Ellis (1997: 50–52, 56–59) on huomauttanut kivikärkien herkkyydestä hajota osumasta. Kärjen hajoaminen osuessaan saaliiseen on aiheuttanut leveämmän ja syvemmän haavan ollen täten muita kärkiä tappavampi. Kärkien herkkyys on kuitenkin lisännyt niiden valmistamiseen käytettävää aikaa ja resursseja, ja niitä on ollut oltava mukana useita.

Kärkien herkkyys vaikutti myös siihen, millaista saalista niillä voitiin metsästää: vaarallista saalista, kuten karhua, olisi riskialtista metsästää helposti hajoavilla nuolilla.

Mistään Kukkarkoski I:n hauta-antimina olleista kärjistä ei ole havaittavissa käyttöjälkiä. Ainoat ”kulumat” ovat keskeneräisissä kärjissä. Ahola (2017: 208, Fig. 7; 2019: 54–55) on havainnut, että moni suomalaisista haudoista löydetty kärki on kärjestään katkennut, vain puolikas kärki on asetettu hautaan tai kärki on täysin kulumaton. Hän (2019: 30–31, 67–68) on esittänyt, että kärkien tarkoituksellinen rikkominen on voinut liittyä ajatuksiin siitä, että rikotun esineen palan hallussa pitäminen yhdistää eläviä ja vainajia tai rituaaliseen tappamiseen, jossa pyhiksi tai muuten voimakkaiksi koetut esineet piti ”tappaa” ennen maahan asettamistaan ja näin toimittuna vainaja saisi ne ehjänä mukaansa vainajalaan. Keskeneräisten kärkien löytyminen haudoista ja niiden lähettyviltä voisi näin ollen viitata niiden rituaaliseen tappamiseen.

Kärkiä löydettiin haudoista 1a, 3, 6 ja 12. Hauta 1a:n kärjet viittaavat tasakantaisten nuolenkärkien ryhmään, mikä voidaan liittää metsästykseen arkeologisen vertailuaineiston ja etnografisen aineisto perusteella. Samojen aineistojen avulla on mahdollista yhdistää muitakin kärkiä metsästykseen. Kärkien KM 19727:144 ja :145 huolellinen ja monimutkainen muotoilu ei mielestäni kerro niiden asemasta prestiisiesineinä, vaan kärkien muotoilu ilmentäisi kehittyneempää muotoa tasakantaisista nuolenkärjistä. Visuaalisen tarkastelun perusteella kärjissä ei vaikuta olevan käyttöjälkiä. Kärki KM 19727:145 ei ole edes ollut käytössä, koska se on teräosastaan keskeneräinen. Kärkien kulumattomuus viittaa siihen, että ne on tehty juuri hautaan asettamista varten. Hauta 3:n kärki vaikuttaa muotonsa perusteella eräänlaiselta kolkkanuolelta. Tylppyyttä ja arviolta heikkoa aerodynaamisuutta on voitu kompensoitu nuolenkärjen koolla ja painolla. Täydellisesti se ei kuitenkaan sovi kolkkanuolen määritelmään, koska kärki on tehty piistä eikä orgaanisesta materiaalista. Hauta 6:n nuolenkärjet KM 19991:564 ja :601 sopivat muotonsa puolesta aiempien kärkien kanssa metsästykseen.

Kärkien muodon, materiaalin sekä koon perusteella vaikuttaa siltä, että ne on tarkoitettu pääosin suurriistan, kuten hirvien tai peurojen, ja osin pienriistan metsästykseen. Nuolenkärjet sopivat metsästykseen sekä etnografisen aineiston että kalliomaalausten luota löydetyn arkeologisen vertailuaineiston perusteella. Ellisin (1997: Table 2, 40–46, Table 6–7) koosteen mukaan voidaan havaita, että arktisten kansojen parissa kivinuolenkärkiä on käytetty niin suurriistan metsästyksessä kuin sotimisessakin. Kuitenkin tutkittujen kansojen parista vain 5:ltä 17:ltä saatiin tietoja sodankäynnin välineistä, mikä voisi viitata sodankäynnin olemattomuuteen tai sen vähäisyyteen. Vilkuna (1989: 80) mainitsee kivikärkien käytön sotimisessa, mutta hänenkin mainintansa ovat enemmän

kuriositeetteja 1700-luvulta. Tiedetään myös, että kivestä tehtyjä kärkiä on käytetty kalastuksessa ja linnustuksessa. Kivisiä keihäänkärkiä on lähes yksinomaan käytetty suurriistaan metsästyksessä.

Ellisin (1997: Figure 1) luokittelun perusteella kärjet voidaan jaotella käyttötarkoituksittain niiden muodon, materiaalin ja laadun perusteella. Erillinen kärjen varttaminen viittaa hänen mukaansa siihen, että kohteena on ollut laumaeläin, kuten Suomen kontekstissa esimerkiksi hirvi, tai yksinäisen ja vaarallisen eläimen, kuten karhun, tai säyseän eläimen, kuten peuran, ensi- tai armoniskussa. Sotimisessa kivisiä kärkiä on käytetty yhtä iskua varten. Ellisin luokittelun mukaan näkisin, että Kukkarkoski I:n kärjet sopivat metsästystarkoituksiin.

Kalliomaalaukset antavat lisätukea kärkien metsästysfunktiolle. Kalliomaalauksissa kuvataan pääosin hirviä ja harvemmin muita vaikeammin tulkittavia eläinhahmoja. Metsästysmagia tulkinnan mukaan hirvien sydämien merkitseminen on liittynyt maalausten rituaaliseen ammuntaan (Sarvas 1973: 28–29). Hirvien kuvaus korostaa niiden merkitystä yhteisölle (Siikala 1980). Rituaalisessa tarkoituksessa on todennäköisesti pyritty ampumaan maalattua hirviä samaan kohtaan kuin oikeatakin hirveä, mikä viittaisi siihen, että hirviä on metsästetty ampumalla niitä rinnan alueelle. Tällainen metsästystapa vaatisi suurehkoja nuolenkärkiä, jotka pystyisivät läpäisemään tehokkaasti turkin sekä nahan ja vaurioittamaan keskeiset elimet. Hirviä ja peuroja tiedetään metsästetyn lisäksi ampumalla niiden jalkajänteet poikki. Tällaisia tulkintoja tukevat myös kalliomaalausten luota löydetyt kärjet, jotka muotonsa perusteella sopivat juuri suurriistaan metsästykseen. Moni Kukkarkoski I:n kärki saa läheisen vastineen juuri kalliomaalausten luota löydetyistä kärjistä.

Etnografiseen aineistoon perustuen kolkkanuolilla olisi voitu ampua pienriistaa, kuten oravia ja soopeleita, sekä metsä- ja vesilintuja. Kolkkanuoli ei vahingoita saaliin turkkia, eikä se myöskään jää kiinni esimerkiksi puihin kuten terävät kärjet. Kivisiä kolkkanuolia on toki voitu käyttää myös sellaisissa tapauksissa, joissa saaliin turkki ja nahka on haluttu pitää mahdollisimman ehjänä, vaikka kyseessä olisi ollut suurriista. Leveä kärki helpottaa pieneen ja liikkuvaan saaliiseen osumista, koska tähtäyksen ei tarvitse olla niin tarkka kuin pienemmillä nuolilla. Kolkkanuolia tiedetään käytetyn myös metsästysharjoituksissa. Kärkityypille on löydetty Tanskasta kivikautisia vastineita ja tyypin levinneisyysalue on esineistön ja nimistön perusteella kattanut lähes koko Pohjois-Euroopan (Vilkuna 1989: 79–84).

Kärjille olisi mahdollista hahmotella konflikteihin liittyviä selityksiä, mutta Kukkarkoski I:n aineistosta en ole pystynyt tällaisia päätelmiä tekemään. Varmin tulkinta kärkien liittymisestä konflikteihin olisi se, että ne löydettäisiin uponneina vainajien luihin. On myös mahdollista hahmotella kärkien tarkoitusta haudasta niiden sijainnin perusteella, vaikka osteologinen aineisto olisikin

maatunut. Jos kärkiä löydetään uponneina luuhun tai muuten läheltä oletettua vainajaa normaalista poikkeavassa kulmassa tai asennossa, on mahdollista yhdistää ne konflikteihin. Esimerkiksi Skateholm I:n haudasta 33 selälleen haudatun vainajan yläpuolelta täyttömaasta on löydetty useita nuolenkärkiä, jotka on ajateltu ammutun hautaan sen täytön yhteydessä (Larsson, 1988: 114). Tyypillisestä asennostaan poikkeavia kärkiä on löydetty myös Suomesta. Hartikasta haudan 7 täyttömaasta löydettiin vaakatasossa oleva kärki, Vaaterannasta haudan 3 kärki osoitti alaspäin päätä kohti ja Kolmhaaran haudoissa XIV sekä C kärki osoitti alaspäin (Ahola 2017: 208). Kukkarkoski I:n aineistosta en voinut tehdä vastaavanlaisia havaintoja, koska kaivauksien dokumentaatioaineisto on vähäistä ja liian epätarkkaa. Kärkiä on kuvattu haudoissa, mutta vain kahden kuvan kohdalla ne ovat *in situ*. Muutenkin kuvat ovat usein joko liian kaukaa otettuja tai niiden perusteella ei voi määrittää kärjen sijaintia. Muidenkin kotimaisten mainittujen esimerkkien tulkinta on liian vähäistä, jotta niitä voisi hyödyntää Kukkarkoski I:n kärkiaineiston asennon ja sijainnin tulkinnassa.

Tulkintojeni perusteella liitän isoimmat ja tasakantaiset kärjet suurriistan metsästykseen ja mahdolliset ”kolkkanuolet” pääasiassa pienriistan, mutta myös suurriistan metsästykseen. Konflikteihin en pysty kärkiä yhdistämään. Kukkarkoski I:n aineiston kohdalla on myös huomioitava, että kaikki kärjet ovat ehjiä tai keskeneräisiä, mikä viittaa siihen, että niitä ei ole käytetty niiden ns. ”oikeassa” käyttötarkoituksessa, vaan vaikuttaa siltä, että kärjet on tehty juuri hautaan asettamista varten.

3.1.2 Veitset

Veitsiä tai mahdollisia veitsiä löydettiin haudoista 1, 2, 7, 10 ja 11. Haudan 1 veitset ovat muodoltaan ja retusoinniltaan ”perinteisistä” veitsistä poikkeavia. KM 19749:14 luontainen punertavuus ja osittainen työstämättömyys sekä KM 19749:15 mitä ilmeisemmin tarkoituksellinen katkelmallisuus yhdistettynä niiden löytymiseen haudan täyttömaasta viittaisi niiden asettelun rituaalisuuteen, kenties uhraamiseen ja rituaaliseen tappamiseen. Haudan 2 veitset KM 19727:73 ja KM 19727:98 tulkitsisin edellisten veitsien tavoin uhratuiksi ja rituaalisesti tapetuiksi. Veitset olivat vain vähän työstettyjä ja ne löydettiin samasta pienestä punamultalaikusta. Haudan 7 veitset KM 19991:231, naskalimainen, ja KM 19991:381, satunnaisenmuotoinen, löydettiin haudan läheltä. Veitsi 19991:231 löydettiin hiesusta, mutta veitsi oli punamullan värjäämä ja se löydettiin läheltä punamulta-aluetta. Tämä viittaisi siihen, että veitsi on alun perin ollut yhteydessä hautaan. Haudan 10 veitsi KM 19727:91 on katkelmallinen ja se muodostaa kokonaisen veitsen haudan 1 veitsen KM 19749:15 kanssa. Saman veitsen osien löytyminen eri haudoista ja eri syvyyksistä viittaa siihen, että katkelmilla ja haudoilla on jonkinlainen yhteys. Haudan 11 veitsen KM 19727:61 tulkinta on vaikeaa,

koska veitsestä ei ole kuvaa. Tiedetään kuitenkin, että se on katkelmallinen, mikä sopii tulkintaan rituaalisesta tappamisesta.

On mahdollista, että kärjet kuvastavat vainajien sukupuolta ja roolia yhteisössään. Harva (1958 [1926]: 151–153) ja Sarvas (1969: 30; 1973: 28–29) ovat todenneet, että etnografisen aineiston perusteella arkisten kansojen parissa naiset eivät saaneet lainkaan osallistua metsästykseen, paikoin jopa lihanleikkuu oli naisilta kiellettyä. Naishahmot kalliomaalauksissa ovat myös harvinaisia (Sarvas 1969: 23–25; 1973: 24, 28–29). Vaikka tiedot ovat myöhemmältä ajalta, on mahdollista, että erilaisilla hauta-antimilla on ollut sukupuolittunut merkitys. Kukkarkoski I:n haudoissa ei esiinny samaan aikaan kärkiä ja veitsiä, joita voisi ajatella sukupuolittuneiksi esineiksi. Tämä vahvistaisi yhteisön rauhanomaista tulkintaa, sillä konfliktien takia syntyneissä kalmistoissa on tyypillisesti joko miehiä tai naisia ja lapsia, ei kaikkia kuitenkaan yhdessä. Aineisto tukee kuitenkin demografian moninaisuutta.

3.2 Kollektiivi- ja joukkohautaukset

Aiemmissa tutkimuksissa (Ahlström & Molnar 2012; Ahlström et al. 2013; Allmäe 2011; Fibiger & Schulting 2012; Jankauskas 2012) on pyritty luomaan synteesiä Itämeren piirin kivikautisista konflikteista hautojen avulla. Tutkimuksissa on huomattu toistuvia piirteitä liittyen uhrien demografiaan, vammojen sijaintiin sekä näiden laatuun ja luonteeseen. Suurin osa vammallisista vainajista on miehiä, joista suurin osa on nuoria aikuisia. Jos miehellä on vammoja, on niitä tyypillisesti useita ja näistä monet ovat parantuneita. Vammoja on pitkissä luissa, kallossa ja kasvoissa painottuen ruumiin etupuolelle ja oikealle puolelle. Miesten vammat on pääsääntöisesti tulkittu seuraukseksi aktiivisesta metsästyksestä ja metsästysonnettomuuksista sekä pienimuotoisesta sodankäynnistä, joka olisi ollut mahdollisesti ritualisoitunutta. Naisilla ja lapsilla on miehiin verrattuna harvemmin vammoja, mutta jos vammoja havaitaan, ne ovat olleet yleensä vainajan kuolinsyy. Naisilla ja lapsilla vammat sijoittuvat tyypillisesti kallon takaosaan. Nämä vammat on selitetty useimmiten seuraukseksi vihollisen suorittamista teloituksista, pakenevien tappamisesta tai kiinniotettujen uhraamisesta. Naiset ja lapset olisivat kokeneet väkivaltaa lähes aina vain tilanteissa, joissa vihollinen on pyrkinyt tuhoamaan kokonaisen yhteisön. On myös havaittu, että metsästäjä-keräilijöiden parissa esiintyy yleisesti vähemmän vammoja sekä kuolettavia vammoja kuin maataloutta harjoittavien yhteisöjen keskuudessa (Fibiger & Schulting 2012; Judd & Redfern 2016 [2012]). Tällaiset tulkinnat ohjaavat edelleen pitkälti sitä, miten vammoja havainnoidaan, analysoidaan ja tulkitaan, minkä takia tutkijoiden ennakko-oletukset vaikuttavat tutkimustuloksiin.

On tärkeää muistaa, että on todennäköistä, että kivikaudella kaikki vainajat eivät saaneet arkeologisesti tunnistettavia hautauksia. Syyt tämän taustalla ovat epäselviä. Eroja on myös tunnistettavien hautausten sisällä. Tämän tutkielman laajuudessa en kuitenkaan ryhdy selvittämään mahdollisia syitä näille ilmiöille. Kukkarkoski I:llä vainajat eroavat sen mukaan onko hautoihin laitettu punamultaa vai nokimaata sekä niiden määrän mukaan. Ahola et al. (2026) analyysien mukaan hautauksissa on käytetty erilaista punamultaa jopa saman haudan sisällä. Erot voivat johtua niin rituaalisesta toiminnasta kuin myös kohteen pitkästä käyttöajasta. Selvää kuitenkin on, että löydöiltään poikkeukselliset haudat eroavat monin tavoin muista haudoista.

Tarkastelen erityisesti hautoja 1 ja 1a sekä 5, koska niissä on selkeimmät viitteet kollektiivi- tai joukkohautauksista. En kuitenkaan sulje pois mahdollisuutta, että muissakin haudoissa on voinut olla useampia vainajia, mutta niistä en ole tehnyt selkeitä havaintoja tutkimusaineistossa. Osa tällaisista haudoista on voinut myös tuhoutua tafonomisten prosessien ja/tai myöhemmän maankäytön seurauksena.

3.2.1 Haudat 1 ja 1a

Haudat 1 ja 1a on tulkittu peräkkäisiksi hautauksiksi, koska hautojen 1 ja 1a välissä on vain noin 35 cm paksu punamullaton kerros. Haudat ovat osin toistensa päällä, minkä takia niillä vaikuttaa olevan vahva suhde toistensa kanssa. Hauta 1a on tehty poikkeuksellisen syvälle, noin 80 cm:stä 114 cm syvyyteen, mikä on kivikautisella haudalle Suomessa äärimmäisen harvinaista, sillä suurin osa hautauksista on tunnistetavissa jo noin 20–30 cm syvyydessä. Vaikuttaa siltä, että haudat on tehty tietoisesti päällekkäin niin, että hauta 1a on tehty syvälle siksi, että sen päälle mahtuisi toinen hauta. Hautausten eriaikaisuutta ja yksilöllisyyttä tukee se, että niissä käytetty punamulta eroaa toisistaan (Ahola et al. 2026: Table 2, Fig. 10). Erityisen mielenkiintoinen huomio on, että haudan 1a punamullasta on havaittu kahta tyyppi: toinen on haudalla uniikki ja toisella on vastine hauta 4:ssä. Hauta yhdessä on taas havaittu vain yhtä punamulta tyyppiä. Hautoja 1 ja 1a voi pitää erillisinä, mutta niiden sijoittelun perusteella taustalla on todennäköisesti ollut ajatus kollektiivihautauksesta. Näkisin kuitenkin, että taustalla ei ole konflikti. Kiireellä tehty joukkohautaus tuskin olisi saanut näin suurta huomiota osakseen. Hauta 1a on poikkeuksellisen syvä, sen hauta-antimet ovat Suomen oloissa ainutlaatuiset ja hautauksissa on käytetty useampaa eri punamultaa.

Haudasta 1 havaittiin sen keskikohdalta tasosta 5 voimakkaan punamullan sekaisesta maasta vaaleaa kellanharmaata massaa, jonka Torvinen on olettanut olevan peräisin leukaluusta. Massasta havaittiin ”luukuituja” ja hammasemalisiruja. On esitetty, että punamulta on vaikuttanut luun hitaaseen maatumiseen (Torvinen 1978: 14; 1979: 40). Massasta ei ollut kuitenkaan mahdollista tehdä

tarkempia havaintoja, koska sille ei ole tehty osteologisia analyysejä eikä sitä ole tiedettävästi otettu talteen. Tämän perusteella Torvinen (1978: 14) on arvioinut, että vainaja on haudattu ojennettuun asentoon pää kohti pohjoista, ja tätä tulkintaa Lappalainen (2007: 105) on tukenut. Oman analyysini perusteella leuka sijoittuu runsaan meripihkaesinekeskittymän alueelle (Liite 1.1.–2). Sama voidaan havaita myös haudan 1a kohdalla, jonka hauta-antimet sijoittuvat ylemmän haudan tavoin pään ja rinnan alueelle (Liite 1.4–6).

Luun ja hauta-antimien välisen suhteen havaitseminen tukee ajatusta siitä, että Kukkarkoski I:n muidenkin hautojen kohdalla hauta-antimet keskittyisivät pääosin pään ja rinnan alueelle. Lappalainen (2007: 107) on esittänyt, että olisi mahdollista, että hautaan 1 olisi haudattu myös useampi vainaja, mutta hän kallistuu silti tukemaan enemmän ajatusta yhdestä vainajasta. Useampi vainaja ei myöskään aina viittaa konflikteihin. Voimakas punamulta ja runsaat hauta-antimet sekä veitsien poikkeavuus viittaavat enemmän korkeaan yhteiskunnalliseen statukseen, kuten arvostetun metsästäjän roolin, kuin haavoittuvaan ja heikkoon asemaan. Tämä tulkinta mahdollistaisi ajatuksen kollektiivihautauksesta, kenties sukulaisuuteen perustuvan. On myös tärkeää huomioida, että oletuksella useammasta vainajasta voidaan aiempiin tulkintoihin, jotka liittyvät vainajien varallisuuteen ja yhteisön hierarkkisuuteen (Torvinen 1975: 21–24; Torvinen 1979: 40–46; Seger 1982; Lehtonen 2001), suhtautua kriittisesti. Tällä tavoin ajateltuna molempien hautojen hauta-antimet jakautuisivat useammalle vainajalle, mikä vähentää yksittäisen vainajan hauta-antimien vaurautta. Lappalaisen (2007: 107) tulkinta vaikuttaa uskottavalta, koska punamulta-alueet ja hauta-antimet sijoittuvat omille alueilleen. Oleellista on, että yksi hautaus ei pystyisi kattamaan kaikkia edellä mainittuja alueita. Läntisemmän hautauksen tulkitsisin miehen haudaksi sieltä löytyneiden kärkien vuoksi ja vastaavasti itäisemmän hautauksen naiselle kuuluvaksi veitsien perusteella (Kuva 3). Vaikka hautaukset on tehty lähekkäin, niiden ei

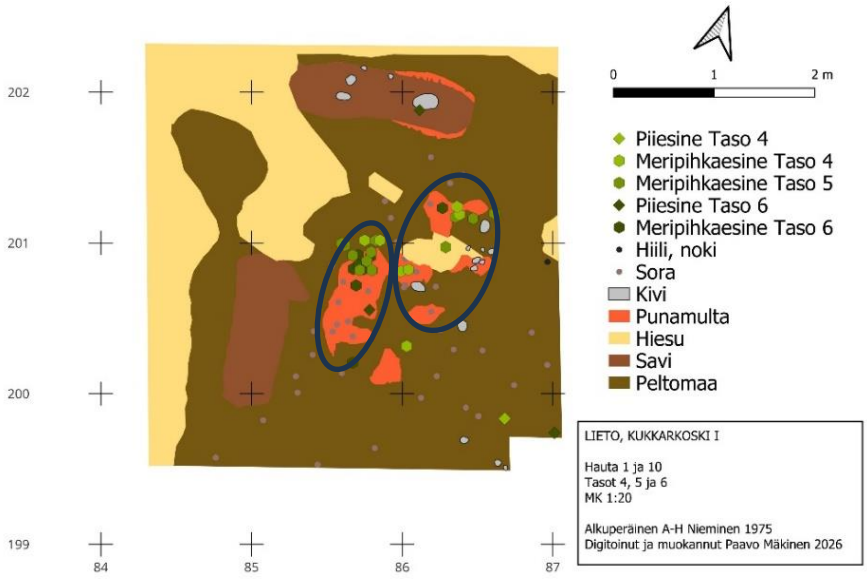

Kuva 3. Hahmotelma haudan 1 tulkitsemistani kollektiivihautauksista. Ympyrät (kirjoittajan lisäämät) kuvaavat hautauksia.

ole tarvinnut leikata toisiaan, jolloin hautaukset voivat olla niin saman- kuin eriaikaisiakin. Hautojen pintatasojen tuhoutuminen maanmuokkauksen yhteydessä vaikeuttaa varman tulkinnan esittämistä.

Hauta 1a on tulkittu jopa shamaanin haudaksi perustuen sen kokoon sekä syvyyteen, hautojen päällekkäisyyteen ja runsaisiin sekä poikkeuksellisiin hauta-antimiin (Ahola 2015: 33–35). Ahola on jatkanut tulkintaa esittämällä, että haudassa olisi sen itä- ja länsireunoilla kaksi hautausta (Kuva 4). Tätä hän perustelee punamullan keskittymisellä haudan pohjoisosaan ja sen molemmille reunoille sekö hauta-antimien sijoittelulla haudan reunoille. Näin ajateltuna poikkeuksellisimmat hauta-antimet kuuluisivat itäpuolen mahdollisesti miespuolisen shamaanin hautaukseen ja tavallisemmat, niukemmat hauta-antimet taas länsipuolen hautaukseen, joka voisi kohteen muiden hautausten perusteella mahdollisesti kuulua naiselle. Ahola (2015: 35) on esittänyt vielä, että haudan itäpuolella noin 90 cm syvyydessä olisi vielä kolmas hautaus, joka voisi olla hautauksista vanhin. Punamulta jatkuu itäpuolella länsipuolta syvemmälle, ja sieltä on havaittavissa mahdollinen orgaaninen hautarakenne sekä hauta-antimia ja vasta noin 114 cm syvyydessä on haudan pohja. Erilainen punamulta (Ahola et al. 2026) tukee ajatusta, että hauta 1a on tarkoituksella tehty ylempää hautaa ajatellen poikkeuksellisen syvälle.

Rikkain hautaus sopii edelleen shamaanin hautaukseksi ja muut hautaukset voisivat olla esimerkiksi hänen lähipiiriään. Vastaavanlaisia kookkaita ja rikkaita hautauksia tunnetaan esimerkiksi Koillis-Venäjältä, jossa vainajat on haudattu vatsalleen. Ahola et al. (2020) ovat tulkinneet, että kyseessä saattaa olla rituaalinen toiminta, joka liittyy ajatukseen silmistä sielun peileinä, minkä mukaan vainajan katse voi vahingoittaa eläviä. Vatsalleen haudatut eivät siis olleet yhteisönsä hylkiöitä, vaan voimakkaita yksilöitä, kuten shamaaneja. Kenties Kukkarkoski I:n hautaukset on tehty tätä ajatusta silmällä pitäen näin syvälle. Syvälle kaivetusta hautauksesta vainaja ei pysty vaikuttamaan elävien maailmaan.

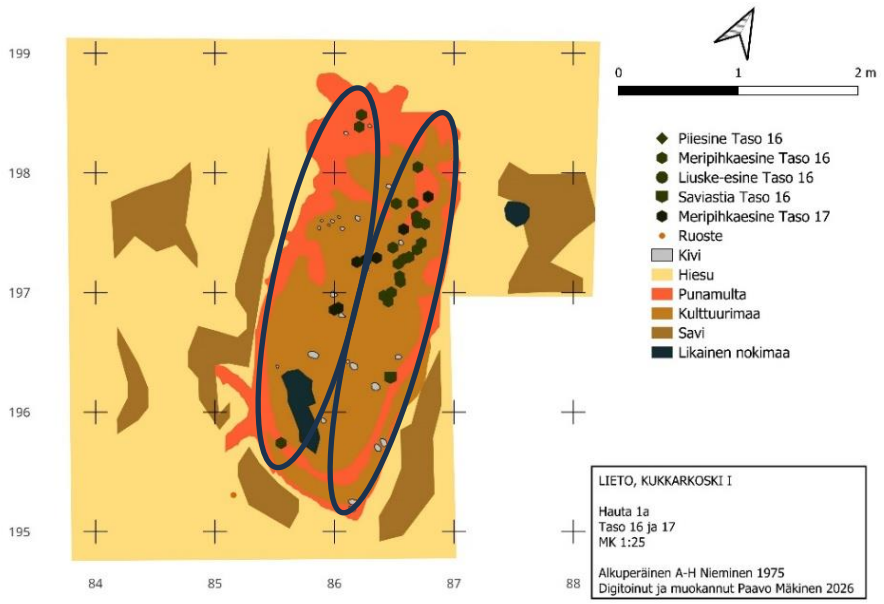

Kuva 4. Hahmotelma haudan 1a tulkitsemistani kollektiivihautauksista. Ympyrät (kirjoittajan lisäämät) kuvaavat hautauksia.

3.2.2 Hauta 5

Lappalainen (2007: 107–108, Kartta 3) on esittänyt, että hauta 5 on voinut olla kahden kaakko-luodesuuntaisesti haudatun vainajan kollektiivihauta. Hän perustelee väitettään haudan koolla, punamultakuvion muodolla ja hauta-antimien levinnällä. Hänen mukaansa suurin osa hauta-antimista sijoittuu hammasfragmenttien luo, mutta haudan muodon perusteella eteläpäähän olisi mahtunut toinenkin vainaja. Lappalaisen tulkinta vaikuttaa uskottavalta ja omat jatkotulkintani pohjautuvatkin siihen. Noudattaen Lappalaisen tulkintaa, voidaan huomata, että molemmat hautaukset olisivat karkeasti arvioiden samankokoisia. Näin ollen olisi mahdollista arvioida myös läntisemmän hautauksen vainajan ikää perustuen hammasfragmenttien perusteella tehtyyn ikäarvioon. Molemmat vainajat voisivat perustellusti olla samanikäisiä eli noin 13–14-vuotiaita. Tulkitsisin hammasfragmenttien sijainnin perusteella, että itäisemmän vainajan pää olisi sijainnut haudan eteläpäässä. Läntisemmän hautauksen vainajan pää olisi taas ollut haudan pohjoispäässä, koska niukat hauta-antimet sijoittuvat sinne: mahdollisen pään paikalta on löytynyt meripihkaesine ja toisesta päästä ei taas ainuttakaan löytöä (Kuva 5).

Tulkitsisin haudat miehelle ja naiselle kuuluviksi. Itäisempi hauta olisi meripihkaesineen ja pikkutalttojen – toinen on harvinaista Äänisen viherliusketta – perusteella miehen hauta. Läntisempi hauta olisi todennäköisesti naisen hauta, koska vähäiset hauta-antimet olivat vain meripihkaesineitä. Hautausten samanaikaisuus on todennäköistä, koska punamulta-alue on laajalti kattava ja yhtenäinen. Haudassa on havaittavissa muutamia saven ja hiesun sekaisia laikkuja sekä likaisen nokimaan laikkuja. Arkeotanatologisen tulkinnan (Stutz 2003: 304–309) perusteella nämä laikut vaikuttavat kuitenkin olevan seurausta myöhemmästä maankäytöstä enemmin kuin hautauksien aikaisesta toiminnasta. Haudat ovat kuitenkin osin erillään toisistaan, joten on myös mahdollista, että ne on voitu tehdä eri aikoihin vahingoittamatta vanhempaa hautaa, mutta tämä ei

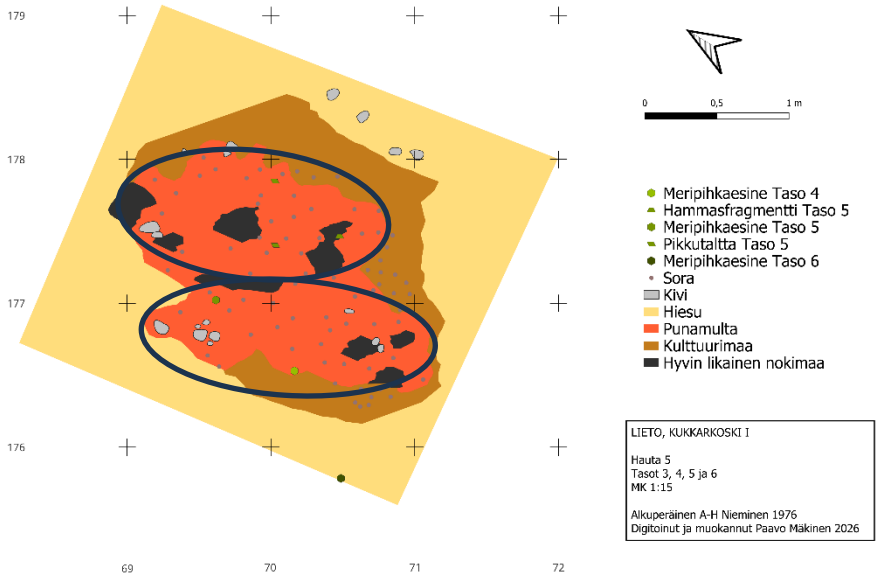

Kuva 5. Hahmotelma haudan 5 tulkitsemistani kollektiivihautauksista. Ympyrät (kirjoittajan lisäämät) kuvaavat hautauksia.

ole kovin uskottavaa, koska hautojen välillä ei ole havaittavissa erillistä kulttuurimaata tai puhdasta pohjamaata. Ahola et al. (2026: Table 2, Fig. 10) ovat havainneet, että haudan punamulta on molempien hautausten puolella kemialliselta koostumukseltaan identtistä, mikä entisestään tukee ajatusta hautojen samanaikaisuudesta.

Etelä-Skandinaviasta Skateholm I:n ja II:n sekä Vedbæk-Bøgebakken kalmistoista tunnetaan kolme hautausta[2], joissa vainajat on haudattu kollektiivihautauksiin kasvotusten ja kahdessa haudoista samanaikaisesti (Stuzt 2003: Photo 12, 27, 29). Lisäksi Larsson (1988: 101, 109) on havainnut haudasta 14/Skateholm I ohimoluun murtuman. Murtuma on kiinnostava, sillä ohimoluun murtuma on naisilla harvinainen, sillä suurin osa naisten kalloon kohdistuneista vammoista on tullut takaapäin. Jos murtuma on vainajan kuolinsyy, viittaisi se (rituaaliseen) teloitukseen. Murtuma voi olla myös seurausta tafonomisista prosesseista. Virosta (Tõrv 2016: 284–296) tunnetaan muutama mahdollinen kollektiivihautaus, esimerkiksi Veibri (Allmäe 2011; Lõhmus et al. 2011), mutta suurimman osan tulkinta on epävarma aineiston fragmentaarisuuden vuoksi. Haudalle 5 ei siis löydy arkeologisesta vertailuaineistosta varmoja vastineita, jotka voitaisiin liittää konflikteihin.

Haudan 5 vähäisen dokumentaation takia on vaikea tulkita hautaa tarkemmin, mutta selvää on, että siihen on liittynyt merkityksiä kivikaudella. Vertailuaineistossa on esimerkkejä vastaavanlaisista hautauksista, jotka viittaavat vainajien läheiseen suhteeseen. Todennäköisesti samanaikainen hautaaminen viittaisi samanaikaiseen kuolemaan, mutta hauta-aineiston perusteella ei ole mahdollista päätellä kuolinsyytä. Arkeologinen vertailuaineisto ei myöskään ei tue ajatusta konfliktista seuranneesta kuolemasta. Väkivallatonta kuolinsyytä tukee myös tyypillisen kampakeramiikan luonne metsästäjä-keräilijäkulttuurina, joiden piiristä tunnetaan yleisesti vain vähän vammoja, saatikka sitten kuolettavia sellaisia. Olisi esimerkiksi mahdollista, että haudattujen kuolemat ovat voineet tapahtua osin eri aikaankin ja heidät on haudattu vasta myöhemmässä vaiheessa yhteen. Tiedetään esimerkkejä tällaisista hautauksista, joissa vainaja on haudattu kahteen kertaan.

3.3 Analogiat

Jo aiemmin tutkielmassa mainittujen suomalais-ugrilaisten ja arktisten kansojen parista kerättyjen tietojen perusteella, voidaan näitä kuvauksia käyttää analogioina kivikauden elinoloista. Jos historiallisen ajan ja 1800–1900-lukujen aikana kerätyt kuvaukset kertovat konfliktien vähäisyydestä tai niiden pienimuotoisuudesta, on mielestäni perusteltua ajatella, että olot ovat olleet vähintäänkin samanlaisia kivikaudella. Yhteisöjen hierarkisoituminen ja militarisoituminen voidaan nähdä

[2] Hauta X/Skateholm II, hauta 41/Skateholm I ja hauta 19/Vedbæk-Bøgebakken.

sosiaalisten suhteiden ja kulttuuristen vaikutteiden aikaan saamana kokonaisuutena, mikä hiljalleen peittää alleen yhteisön ”alkuperäisen” luonteen. Poistamalla tämä modernitaso kulttuurista on mahdollista yrittää havaita hyvinkin vanhakantaisia ja pitkäaikaisia jälkiä kulttuuriin alkujuurilta. Yhdistämällä nämä tiedot arkeologiseen aineistoon voidaan näitä kulttuurissa säilyneitä kaikuja ja niiden kantamia piirteitä tulkita paremmin. Näin on mahdollista saada tarkempi kuva myös siitä, millaisia yhteiskunnalliset olot ovat olleet kivikaudella.

On esitetty, että kivikauden yhteiskunnallisia oloja voisi ymmärtää käyttämällä analogiana saamelaisia. Alun perin saamelaisten kulttuuri on ollut metsästäjä-keräilijäkulttuuri, mikä voisi vastata paljolti kivikauden kampakeraamista kulttuuria. Saamelaisten kulttuuri on kuitenkin muuttunut esimodernilla ajalla ja erityisesti nykyaikana (Lehtola 1997: 19–33). Muutoksista huolimatta saamelaiskulttuuri on säilyttänyt piirteitä, vaikkakin sirpaleisia, jotka voivat auttaa tulkitsemaan kivikauden oloja. En kuitenkaan väitä, että saamelaiset edustaisivat ns. ”elävää kivikautta” tai, että he edustaisivat tiettyyn aikaan ”museoitunutta” kulttuuria. Tutkijoiden parissa esiintyy tulkintaeroja sen suhteen, voidaanko saamelaiset ja kampakeraaminen väestö yhdistää osaksi samaa jatkumoa (Carpelan 1994; Halinen 2025). Olivat saamelaiset kulttuurista jatkumoa tai eivät, pohjautuvat molemmat kulttuurit alun perin samanlaisesta kulttuurista. Näin ajateltuna saamelaisia voidaan käyttää analogiana kivikauden oloista, ja analogiat voivat kertoa jotain myös väestöstä, joka aikoinaan asutti Kukkarkosken rantoja.

Historiallisissa lähteissä saamelaiset kuvataan ulkopuolisten silmin yksinkertaisina ja alempiarvoisina verrattuna lähteiden kirjoittajien omaan kulttuuriin (Lehtola 1997: 14–17). Rautakautiset kreikkalais-roomalaiset lähteet kuvaavat saamelaiset rauhanomaisiksi metsästäjä-keräilijöiksi. Tacitus, Jordanes ja Prokopios kuvaavat, kuinka saamelaiset metsästävät eivätkä viljele maata ja ovat keskenään tasa-arvoisia (Niitemaa 1968: 13, 16–20). Jos Suomen alueella on ollut keskisellä rautakaudella metsästäjä-keräilijöiden parissa rauhanomaisuutta, on todennäköistä, että kivikaudella tilanne on ollut samanlainen, jolloin kuvauksia voidaan pitää perusteltuina analogioina kivikauden oloille. Myös 1800–1900-lukujen etnografiset aineistot kuvaavat samanlaisia oloja ja kuvauksissa välittyy väkivallattomuus ja rauhanomaisuus (Vilkuna 1971: 216–217; Lehtola 1997: 14–17).

Kukkarkoski I:n asuttajien yhteisön luonne vastaa edellä mainittuja kuvauksia saamelaisista arkeologisen aineiston perusteella. Aseita ei tunneta ja erilaiset kärjet voidaan yhdistää metsästykseen enemmin kuin konflikteihin. Myös yhteisön tasa-arvoisuus vaikuttaa vahvalta, vaikka muutamissa haudoissa on havaittavissa muita selkeästi enemmän hauta-antimia. Joidenkin hautojen näennäinen rikkaus hauta-antimien ja punamullan runsaana käyttönä voi kuitenkin kertoa muustakin kuin

hierarkkisuudesta. Kuten edellä olen esittänyt, on mahdollista, että hautausten suhteellinen erilaisuus voi kuvastaa esimerkiksi yhteiskunnallista asemaa, mikä voi liittyä muun muassa asemaan arvostettuna metsästäjänä tai shamaanina. Tulkinnat varallisuudesta ja hierarkkisuudesta pohjautuvat pitkälti nykyajan näkemyksiin, jotka eivät todennäköisesti ole vastanneet kivikauden ihmisten näkemyksiä.

Myös kalliomaalaukset tukevat tulkintaa kivikauden olojen rauhanomaisuudesta. Lahelma (2006, 2007) on yhdistänyt kivi- ja varhaismetallikautisten kalliomaalausten luona rituaaliseksi toiminnaksi tulkitsemansa havainnot osaksi kehitystä, joka myöhemmin johti saamelaisten seitojen palvontaan. Kalliomaalausten luota on havaittu asuin- ja leiripaikoille sopimatonta löytöaineistoa sekä kulttuurikerrokset ovat liian paksuja tällaisen toiminnan aiheuttamiksi, mikä tukevat rituaalista tulkintaa. Lisäksi Lahelma toteaa kaivaushavaintojensa sekä kalliomaalausten pintojen tyypillisesti antropomorfisesti tai muuten vaikuttavasti muotoutuneisuuden yhdistyvän hyvin saamelaisista kerättyyn etnografiseen aineistoon. Hän mainitsee Suomessa muidenkin kalliomaalausten lähettyviltä tehtyjen havaintojen ainakin osin tukevan hänen esittämäänsä tulkintaa. Samanlaisia havaintoja on tehty myös Norjassa, Ruotsissa ja Venäjällä.

Kalliomaalausten tulkinnasta on esitetty useita erilaisia teorioita, joista mikään ei ainakaan nykytietojen mukaan riitä antamaan täysin tyydyttävää selitystä. Sarvas (1969, 1973) on selittänyt niitä metsästysmagian kautta, kun taas Siikala (1980) on tulkinnut maalaukset osaksi shamanismia. Myös Luho (1971) on esittänyt unohduksiin vaipuneen ajatuksen, jonka mukaan kalliomaalauksilla ja saamelaisten seidoilla on yhteys. Hän yhdistää kalliomaalaukset ja noitarummut samaan kehityskulkuun, joko välittömästi tai välillisesti, millä hän yhdistää kaksi eriaikaista kulttuuria yhteen. Hän ei ota kantaa siihen ovatko kalliomaalaukset saamelaisten edeltäjien itsensä tekemiä vai onko tämä ihmisryhmä omaksunut ne joltain toiselta ryhmältä. Halinen (2025: 310–324) on todennut, että kalliomaalausten sekä seitojen luonne ja käyttötarkoitus vaikuttavat samanlaisilta, mutta niiden välillä on silti pitkä ajallinen ero. Kalliomaalausten käyttö ajoittuu kampakeraamiselta ajalta pronssikaudelle, kun taas seidat ovat käytössä 500–1600-luvuilla, jolloin kalliomaalausten ja saamelaisten suhde jää ainakin tällä hetkellä avoimeksi kysymykseksi.

Arkeologinen aineisto antaa perusteita liittää Kukkarkoski I:n ja kalliomaalaukset osaksi samanlaista maailmankuvaa. Kalliomaalausten luota tehdyt löydöt, kuten nuolenkärjet ja piiveistokset, tukevat kalliomaalausten ja punamultahautojen välistä yhteyttä kontekstinsa ja typologiansa kautta. Kukkarkoski I:ltä on löydetty vastaavanlaisia nuolenkärkiä useasta haudasta ja lisäksi antropomorfinen meripihkaesine, ”Liedon Äijä”, haudasta 1a. Näiden lisäksi on mainittava Laitilan Nästinristiltä

kivikautisten hautojen välittömästä läheisyydestä löydetty ”kannettava kalliomaalaus”, jossa luonnonkiveen oli maalattu punamullalla verkkokuvio (Lahelma 2008: 37–40). Myös Kukkarkoski I:ltä löydetyt kaksi katkelmallista piiveistosta sekä ehjä piiveistosta, joka on tulkittu vesilinnuksi, voidaan yhdistää kalliomaalauksiin aiheidensa vuoksi (Torvinen 1978: 72–73).

4 Päätelmät

Kukkarkoski I:n hauta-aineisto kuvaa tyypillistä metsästäjä-keräilijäkulttuurin kalmistoa. Haudoissa on mukana paljon metsästykseen ja vakituiseen asumiseen viittaavia hauta-antimia. Kaikki kärjet ja veitset voidaan tulkita ennemmin metsästysvälineiksi ja työkaluiksi kuin aseiksi. Kalmiston vähäinen osteologinen aineisto ei mahdollista vammojen tutkimista. Hautojen runsaus, monimutkaisuus sekä huolellinen sijoittelu viittaavat kalmiston pitkäaikaiseen käyttöön. Kollektiivihautauksien yhteydessä ei ollut havaittavissa, että hautaukset olisi tehty nopeasti toistensa yhteyteen ja päälle, mikä on tyypillistä konfliktien seurauksena tehdyille joukkohaudoille jo todistetusti neoliittiselta kivikaudelta alkaen. Kohteella on havaittavissa hautoja, jotka hauta-antimien ja punamullan runsaudella erottuvat muista haudoista. Erot eivät suoraan kerro yhteisön hierarkkisuudesta tai epätasa-arvoisuudesta, vaan ne voidaan selittää siten, että hautoihin on tehty useampi hautaus sekä tulkitsemalla erot siten, että ne kuvaavat jotain ei-varallisuuteen perustuvaa sosiaalista roolijakoa. Poikkeuksellinen shamaanihautaus, hauta 1a, voi selittyä sillä, että vainaja on ollut arvostettu hyvinkin laajalla alueella. Hautojen hauta-antimien määrän tasaisuus viittaisi siihen, että resursseja on ollut riittävästi kaikille, mikä on historiallisesti vähentänyt konfliktien syntymistä. On myös huomioitava, että jos koko yhteisö olisi tuhoutunut konfliktissa on äärimmäisen epätodennäköistä, että hyökkääjä olisi haudannut vihollisensa kunnioittavalla tavalla ja monimutkaisin rituaalein.

Kukkarkoski I:n hautojen oletettu demografinen monimuotoisuus viittaisi siihen, että kalmisto kuvaa ainakin osin koko yhteisöä eikä selvästi vain tiettyä osaa siitä. Konfliktien uhrit on usein haudattu sukupuolittain konfliktien luonteen mukaan: taisteluissa miehet ovat uhreja, kun taas kylien tuhoamisessa uhrit ovat naisia ja lapsia. Erilaisten punamultien käyttö, punamullattomat haudat ja nuorakeraaminen hauta voidaan selittää kalmiston pitkäaikaisella käytöllä ja hautaustapojen muuttumisella. Konflikteissa kuolleiden hautaukset on tehty nopeasti ja vainajien määrä on poikkeuksellisen suuri. Kumpikaan näistä ei toteudu Kukkarkoski I:llä. Konfliktien uhrit on yleensä myös haudattu erilleen muista vainajista. Rauhanomaisesti kuolleisiin viittaa myös kalmiston ja asuinpaikan läheisyys. Elävät eivät ole pelänneet poikkeuksellisesti kuolleiden jäävän kummittelemaan.

Kalmiston rauhanomaista ja väkivallatonta tulkintaa tukevat niin arkeologinen vertailuaineisto, kalliomaalaukset, sekä analogiana toimiva historiallinen ja etnografinen aineisto, arktiset metsästäjä-keräilijäkulttuurit ja erityisesti saamelaiset. Arkeologinen vertailuaineisto kuvaa selkeästi, että konfliktit ilmestyvät alueen kulttuureiden pariin vasta, kun ne ovat omaksuneet maatalouden kiinteäksi osaksi omia elinkeinojaan. Minkään puhtaasti metsästykseen ja keräilyyn perustuvan kulttuurin haudoissa ei tunneta ihmisen toiselle ihmisille aiheuttamia vammoja. Kukkarkoski I:llä on havaittu vain metsästykseen ja keräilyyn viittaavaa aineistoa ja havainto sopii elinkeinojen ja konfliktien välistä suhdetta painottavan teorian tulkintaan. Aineisto tukee Rousseaun ajatusta ”jalosta villistä”, mutta aineistosta on silti edelleen johdettavissa myös hänen ajatuksistaan eriäviä tulkintoja liittyen esimerkiksi hierarkkisuuteen.

Vaikka Kukkarkoski I:n aineisto on suomalaisittain kattava, ei pelkästään sen perusteella voida luoda syvällistä kuvaa kivikauden konflikteista. Maantieteellisesti ja ajallisesti kattavammalla aineistolla saisi luotua vakuuttavamman ja perustellumman kuvan menneisyyden konflikteista. Tutkimusta tulisi laajentaa kattamaan muita kivikautisia kalmistoja, jotta voitaisiin selvittää tutkielmassani saamieni tulosten yleistettävyys ja pätevyys. Yksittäisestä kohteesta ei voida tehdä liian pitkälle meneviä yleistyksiä. Tutkimusta voisi laajentaa ottamalla huomioon muun muassa harju- ja mäkiasuinpaikkojen luonteen sekä tarkemmin nuolen- ja keihäänkärkien käyttötarkoituksen ja merkityksen. Tutkimusta voisi myös jatkaa kenttätöinä Kukkarkoski I:n kalmistolla, koska on arveltu, että kalmistoalue ei ole vielä täysin tutkittu ja tutkimatonta kalmistoalue voitaisiin tutkia konfliktiarkeologian näkökulmasta ja muutenkin erityisesti kivikautisia hautoja varten kehitetyn metodologian avulla. Tämä olisi tärkeää, koska kivikautisia hautoja ei ole Suomessa kaivettu erityisesti niitä varten suunniteltujen menetelmien ja dokumentoinnin avulla. Jatkotutkimuksissa voisi selvittää myös hautojen tarkempaa ajoitusta, konfliktien suhdetta elinkeinoihin, saamelaisten suhdetta kivikauden yhteisöihin sekä miten asema, status, hierarkia ja sukupuoli näkyvät haudoissa.

Hyödyntämälläni konfliktiarkeologian näkökulmalla oli mahdollista saada monipuolistettua kuvaa Kukkarkoski I:n haudoista ja vainajista. Ottamalla konfliktiarkeologiseen tutkimukseen mukaan menetelmiä ja tietoja arkeotanatologiasta ja osteologiasta sekä arkeologisia, historiallisia ja etnografisia aineistoja on mahdollista saada aineistosta aiempaa monipuolisempi kuva. Suomen kivikauden konfliktiarkeologinen tutkimus on vasta alkamassa ja paljon on vielä tehtävä ennen kuin Suomen kivikauden konfliktien luonteesta voidaan saada selkeitä vastauksia. Konfliktiarkeologialla on suuri potentiaali monipuolistaa kuvaa menneisyydestä sekä vastata ihmisyyden perimmäisimpiin kysymyksiin, kuten mikä konfliktien ja väkivallan alkuperä sekä onko ihminen luonnostaan rauhanomainen vai väkivaltainen.

Lähteet ja kirjallisuus

Tietokone-ohjelmat

QGIS v.3.40 Bratislava

OxCal v.4.4.4

Esinekokoelmat

Kansallismuseon kokoelmat, Helsinki (KM)

Lieto, Kukkarkoski I, KM 19727 (1975)

Lieto, Kukkarkoski I, KM 19749 (1975)

Lieto, Kukkarkoski I, KM 19991 (1976)

Arkistolähteet

Museoviraston arkisto

Itkonen, Pertti & Mikkonen-Hirvonen, Satu 1988. *Lieto Nautela Museotontti 1988. Koekaivaus 1.-14.6.1988*. Turun maakuntamuseo, Turku.

Itkonen, Pertti 1988. *Lieto Nautela Kukkarkoski I 1988. Kertomus peltopoiminnasta kivikautisella asuinpaikalla kesäkuussa 1988*. Turun maakuntamuseo, Turku.

Kirveskari, Pentti 1977. *Lausunto punamultahauta NO 5:n hammasfragmenteista*. Museovirasto, Helsinki.

Kumpulainen, Miira & Lähdemäki, Helga & Viskari, Leena 2012. *Lieto Kukkarkoski. Kukkarkosken yksinäistilan arkeologinen kokonaisinventointi 2012*. Turun yliopisto, arkeologia, Turku.

Laakso, Ville 2016. *Lieto Kukkarkoski I, Kylätalo ja Merola arkeologinen valvonta 2016*. Mikroliitti Oy.

Lahti, Eeva-Kristiina 2004. *Osteologinen analyysi. Joroinen Kanava KM 33923 Eeva-Liisa Schulz 2003*. Museovirasto, Helsinki.

Laulumaa, Vesa 2022. *Lieto. Nautelankosken luonnonsuojelualueen arkeologinen inventointi*. Museovirasto, Arkeologiset kenttäpalvelut, Helsinki.

Lehtonen, Kaisa 2000. *Aurajokilaakson maahan kätketty menneisyys – Arkeologinen inventointihanke v. 1998–2001. Liedon osa-alueinventointi 2000*. Liedon Vanhalinna -säätiö & Turun yliopisto, arkeologia, Turku.

Tiainen, Teemu 2017. *Lieto Kukkarkoski I sähköpylväiden poiston arkeologinen valvonta 2017*. Mikroliitti Oy.

Torvinen, Markku 1975. *Lieto Kukkarkoski I 1975*. Museovirasto, Helsinki.

Torvinen, Markku 1976. *Lieto Kukkarkoski I 1976*. Museovirasto, Helsinki.

Torvinen, Markku 1980. *Lieto, Rähälä-Asemanseutu -vesijohtolinjan rakentamisen takia suoritettu koekaivaus Vintalan ja Kukkarkosken kylissä 26.5.-31.7.1980*. Museovirasto, Helsinki.

Ukkonen, Pirkko 1999. *Taipalsaari Vaateranta (KM 30887) / Katiskoski 1998: Luuanalyysi 31.5.1999*. Museovirasto, Helsinki.

Opinnäytteet

Lappalainen (nykyinen Ahola), Marja 2007a. *Hautarituaali ja kuolemankulttuuri Suomen neoliittisella kivikaudella. Rituaalimaisema, kollektiivinen muisti ja kuoleman materiaalinen kulttuuri Laitilan Nästinristin, Laukaan Hartikan ja Liedon Kukkarkosken kalmistoissa*. Arkeologian pro gradu -tutkielma. Kulttuurien tutkimuksen laitos, Humanistinen tiedekunta, Helsingin yliopisto, Helsinki.

Torvinen, Markku 1978. *Lieto Kukkarkoski I. Kivikautinen asuinpaikka ja kalmisto tähänastisten tutkimusten valossa*. Suomen ja Skandinavian arkeologian pro gradu -tutkielma. Kulttuurien tutkimuksen laitos, Humanistinen tiedekunta, Helsingin yliopisto, Helsinki.

Tutkimuskirjallisuus

Adolphi, Florian & Austin, William E. N., Bard & Bayliss, Alex & Blackwell, Paul G. & Büntgen, Ulf & Butzin, Martin & Capano, Manuela & Cheng, Hai & Edwards, R. Lawrence & Fahrni, Simon M. & Fogtmann-Schulz, Alexandra & Friedrich, Michael & Friedrich, Ronny & Grootes, Pieter M. & Guilderson, Thomas P. & Hajdas, Irka & Heaton, Timothy J. & Hogg, Alan G. & Hughen, Konrad A. & Köhler, Peter & Kromer, Bernd & Kudsk, Sabrina & Manning, Sturt W. & Miyake, Fusa & Muscheler, Raimund & Olsen, Jesper & Palmer, Jonathan G. & Pearson, Charlotta & Van Der Plicht, Johannes &, Bronk Ramsey Christopher & Reimer, Paul & Reimer, Ron W. & Reinig, Frederick & Richards, David A. & Sakamoto, Minoru & Scott, E. Marian & Sookdeo, Adam & Southon, John R. & Talamo, Sahra & Turney, Christian S. M. & Wacker, Lukas 2020. The IntCal20 Northern Hemisphere Radiocarbon Age Calibration Curve (0–55 cal kBP). *Radiocarbon* 62 (4). Cambridge University Press, Cambridge 725–757.

Ahlström, Torbjörn & Molnar, Petra 2012. The placement of the feathers: violence among Subboreal foragers from Gotland, central Baltic Sea. In *Sticks, Stones, and Broken bones: Neolithic Violence in a European Perspective*. Eds. Rick Schulting & Linda Fibiger. Oxford University Press, Oxford, 17–33.

Ahlström, Torbjörn & Bennike, Pia & Fibiger, Linda & Schulting, Rick J. 2013. Patterns of violence-related skull trauma in Neolithic southern Scandinavia. *American Journal of Physical Anthropology* 150 (2). Wiley-Liss Inc., New York, 190–202.

Ahola, Marja 2015. Tracing Neolithic Funerary Practices from Finnish Ochre Graves – a Case Study from Kukkarkoski Comb Ware Burial Ground. *Images of Afterlife. Thanatos* 4/2015. Suomalaisen Kuolemantutkimuksen Seura, Helsinki, 23–41.

Ahola, Marja & Mannermaa, Kristiina & Salo, Kati 2016. Almost Gone: Human Skeletal Material from Finnish Stone Age Earth Graves. *Fennoscandia Archaeologica* XXXIII, Suomen arkeologinen seura, Helsinki, 95–122.

Ahola, Marja 2017. The material culture of Finnish Stone Age hunter-gatherer burials. *Fornvännen. Journal of Swedish Antiquarian Research* 112. Kungl. Vitterhetsakademien & Statens historiska museer, Stockholm, 201–215.

Ahola, Marja 2019. *Death in the Stone Age. Making Sense of Mesolithic-Neolithic Mortuary Remains from Finland (ca. 6800-2300 Cal BC)*. Unigrafia, Helsinki.

Ahola, Marja & Kahina, Ekaterina & Mannermaa, Kristiina 2020. Hunter-Gatherer Prone Burials of the Kubenino Site, NW Russia (c. 5000 cal BC): Normative or Deviant Burials? In *Interarcheologia 6. Archaeology and Analogy. Papers from the Eighth Theoretical Seminar of the Baltic Archaeologists (BASE) Held at the University of Helsinki and Tvärminne Zoological Station, Hanko, Finland, November 30th–December 2nd, 2017*. Department of Cultures, University of Helsinki, Helsinki, 44–64.

Ahola, Marja & Macāne, Aija & Nordqvist, Kerkko 2025. ”Symbolically Overloaded” Burials: Early Fourth-Millenium BC Hunter-Fisher-Gatherer Mortuary Practices from North-Eastern Europe. *European Journal of Archaeology* 28 (1). Cambridge University Press & European Association of Archaeologists, Cambridge, 1–19.

Ahola, Marja 2025. Same old, same old? Fisher-hunter-gatherer graves, burials and mortuary practices in the late fourth and early third millennium BC northern and eastern Baltic Sea region. In *The Eve of Destruction? Local groups and large-scale networks during the late fourth and early third millennium BC in central Europe*. Eds. Daniela Hofmann & Doris Mischka & Silviane Scharl. Sidestone Press, Leiden, 311–326.

Ahola, Marja & Holmqvist, Elisabeth & Lahtinen, Maria 2026. Non-invasive chemical characterisation of archaeological ochres from the early 4th millennium BCE forager graves and settlement in Finland. *Journal of Archaeological Science: Reports* 70. Elsevier, Amsterdam.

Allmäe, Raili 2011. The Stone quadruple burial in Veibri village, Tartumaa Estonia – some anthropological data. *Arheoloģija un etnogrāfija* 2011 (25). Latvijas vēstures institūts, Rīga, 184–191.

Banks, Ian 2020. Conflict archaeology. In *The Routledge Handbook of Global Historical Archaeology*. Eds. Charles E. Orser, Jr. & Andrés Zarankin & Pedro Paulo A. Funari & Susan Lawrence & James Symonds. Routledge, Abingdon, 297–332.

Carpelan, Christian 1994. Katsaus saamelaistumisen vaiheisiin – tutkimusongelmia kartoittava essee. Teoksessa Johdatus saamentutkimukseen. *Tietolipas* 131. Toim. Ulla-Maija Kulonen, Juha Pentikäinen & Irja Seurujärvi-Kari. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 13–42.

Edgren, Torsten 1984. Kivikausi. Teoksessa *Suomen historia 1. Kivikausi, pronssikausi ja rautakauden alku, keski- ja myöhäisrautakausi*. Toim. Yrjö Blomstedt, Eero Laaksonen & Erkki Pärssinen. Weilin+Göös, Helsinki, 19–97.

Ellis, Christopher J. 1997. Factors Influencing the Use of Stone Projectile Tips: An Ethnographic Perspective. In *Projectile Technology. Interdisciplinary Contributions to Archaeology*. Ed. Heidi Knecht. Plenum Press, New York & London, 37–74.

Fibiger, Linda & Schulting, Rick J. 2012. Skeletal evidence for interpersonal violence in Neolithic Europe: an introduction. In *Sticks, Stones, and Broken bones: Neolithic Violence in a European Perspective*. Eds. Rick Schulting & Linda Fibiger. Oxford University Press, Oxford, 1–15.

Guilaine, Jean & Zammit, Jean 2005 [2001]. *The Origins of War. Violence in Prehistory*. [le Sentier de la Guerre. Visages de la violence préhistorique]. Trans. Melanie Hersey. Blackwell Publishing, Cornwall.

Halinen, Petri 2015. Kivikausi. Teoksessa *Muinaisuutemme jäljet. Suomen esi- ja varhaishistoria kivikaudelta keskiajalle*. Toim. Georg Haggrén, Petri Halinen, Mika Lavento, Sami Raninen & Anna Wessman, Gaudeamus Helsinki, 19–121.

Halinen, Petri 2025. *Lapin arkeologia. Elämän jälkiä kivikaudelta uudelle ajalle*. Gaudeamus, Helsinki.

Harva, Uno 1958 [1926]. Arktinen kulttuuri. Teoksessa Tutkijain perintö. Suomalaista kansanrunoustiedettä viideltä vuosisadalta. *Tietolipas* 14. Toim. Jouko Hautala & Matti Kuusi. [Über die Jagdriten Der nördlichen Völker Asiens und Europas]. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 144–162.

Huurre, Matti 2001 [1998]. *Kivikauden Suomi. Sakari Pälsin, Aarne Äyräpään ja Ville Luhon muistolle*. 2. painos. Otava, Helsinki.

Jankauskas, Rimantas 2012. Violence in the Stone Age from an eastern Baltic perspective. In *Sticks, Stones, and Broken bones: Neolithic Violence in a European Perspective*. Eds. Rick Schulting & Linda Fibiger. Oxford University Press, Oxford, 35–49.

Judd, Margaret A. & Redfern, Rebecca 2016 [2012]. Trauma. In A Companion to Paleopathology. *Blackwell Companions to Anthropology* 14. Ed. Anne L. Grauer. Blackwell Publishing, Chichester, 359–379.

Kostet, Juhani 2010. Johdanto: Ennen miekkaa – Kivikauden tikarit. Teoksessa Miekka Suomessa. *Turun museokeskuksen julkaisuja* 52. Toim. Kari Hintsala. Turun museokeskus, Turku, 10–13.

Lahelma, Antti & Sipilä, Joonas 2004. Pasifistiset pyyntikulttuurit? Sodan paradigmateoria ja kivikauden Suomi. *Muinaistutkija* 4/2004. Suomen arkeologinen seura, Helsinki, 2–22.

Lahelma, Antti & Sipilä, Joonas 2006. War as a Paradigmatic Phenomenon: Endemic Violence and the Finnish Subneolithic. *Journal of Conflict Archaeology* 2 (1). Routledge, Abingdon, 189–210.

Lahelma, Antti 2006. Excavating art: a "ritual deposit" associated with the rock painting of Valkeisaari, eastern Finland. *Fennoscandia archaeologica* XXIII, Suomen arkeologinen seura, Helsinki, 3–23.

Lahelma, Antti 2007. Uhritulia Valkeisaaressa? Kalliomaalauksen edustalla järjestettyjen kaivausten tuloksia ja tulkintaa. Teoksessa *Aurinkopeura* 3. Toim. Helena Saarikoski. Suomen muinaistaideseura & Eesti Muinsuskaitse Selts, Helsinki, 49–82.

Lahelma, Antti 2008. A Touch of Red. Archaeological and Ethnographic Approaches to Interpreting Finnish Rock Paintings. *Iskos* 15. Suomen Muinaismuistoyhdistys, Helsinki.

Lahelma, Antti & Sipilä, Joonas 2010. Sodankäynti Suomen kivi- ja pronssikaudella. Teoksessa *Suomalainen sotilas [3]. Muinaisurhosta nihtiin*. Toim. Hannele Klemettilä, Mikko Lantz, Markus Hotakainen & Sakari Viertiö. Weilin+Göös, Helsinki, 12–45.

Lappalainen (nykyinen Ahola), Marja 2007b. Punamullan pauloissa. Kivikauden hautatutkimuksen tutkimushistoria Suomessa. *Muinaistutkija* 3/2007. Suomen arkeologinen seura, Helsinki, 2–19.

Larsson, Lars 1988. *Ett fångstsamhälle för 7000 år sedan. Boplatser och gravar i Skateholm*. Signum, Lund.

Lehtola, Veli-Pekka 1997. *Saamelaiset. Historia, yhteiskunta, taide*. Kustannus-Puntsi, Inari.

Lehtonen, Kaisa 2001. Kivikauden pyyntimiesten jäljillä Liedon Kukkarkoskella. Teoksessa *Nautelankosken museo*. Toim. Sinikka Kauko-Vainio. Nautelankoski-säätiö, Lieto, 24–51.

Lehtonen, Kaisa 2009. Aurajokilaakson maahan kätketty menneisyys – Arkeologinen inventointihanke vuosina 1998–2002. Teoksessa *Muinaisjäännös ja maisemakohde. kaksitoista näkökulmaa arkeologisiin ja kasvitieteellisiin tutkimuksiin Liedon Vanhalinnassa ja sen ympäristössä*. Toim. Kristiina Korkeakoski-Väisänen, Jouko Pukkila & Hannele Lehtonen. Turun yliopisto, arkeologia & Liedon Vanhalinna & Turun Yliopistosäätiö, Turku, 176–184, 187–202.

Lõhmus (nyk. Tõrv), Mari & Malve, Martin & Plado, Jüri & Tšugai, Alina 2011. Archaeological reserach at Veibri: a Late Mesolithic cemetery and mass grave from the 13th century. *Archaeological Fieldwork in Estonia* 2010. Eds. Ester Oras & Erki Russow. Muinsuskaitseamet & Tallinna Ülikooli Ajaloo Instituut & Tartu Ülikooli ajaloo ja arheoloogia instituudi arheoloogia osakond, Tallinn, 89–102.

Luho, Ville 1971. Suomen kalliomaalaukset ja lappalaiset. *Vanhaa ja uutta Lappia. Kalevalaseuran vuosikirja* 51. Werner Söderström Osakeyhtiö, Porvoo & Helsinki, 5–17.

Luoto, Jukka 1988a. Muutamia lisiä vasarakirveskulttuurin alkuperän ongelmaan. *Faravid* 11/1987. Pohjois-Suomen Historiallinen Yhdistys, Rovaniemi, 7–16.

Luoto, Jukka 1988b: Esihistoria. Teoksessa *Liedon historia 1. Aikojen alusta vuoteen 1809*. Liedon kunta ja seurakunta, Lieto, 59–192.

Luoto, Jukka 1991. Esihistoriallisista kivikiekoista. *Faravid* 14/1990. Pohjois-Suomen Historiallinen Yhdistys, Rovaniemi, 7–22.

Niitemaa, Vilho 1968. Keskiaika. Teoksessa *Suomen historian dokumentteja 1*. Toim. Mikko Juva, Vilho Niitemaa & Päiviö Tommila. Otava, Helsinki, 9–123.

Núñez, Milton 1995. Cannibalism on Pitted Ware Åland? *Karhunhammas* 16. Turun yliopisto, kulttuurien tutkimuksen laitos, arkeologia, Turku, 61–68.

Pihlman, Sirkku 1997. Esihistorialliset hautaukset Suomessa. Teoksessa *Vanhojen luiden kertomaa. Old bones talk*. Toim. Heikki S. Vuorinen & Ursula Vala. Yliopistopaino, Helsinki, 8–28.

Sarvas, Pekka 1969. Die Felsmalerei von Astuvansalmi. *Suomen Museo* 1969 (76). Suomen Muinaismuistoyhdistys, Helsinki, 5–33.

Sarvas, Pekka 1973. Astuvansalmen kalliomaalaus. Teoksessa *Ristiinan entisyyttä ja nykypäivää*. Toim. Sulo Haltsonen, Toini Lakio, Lennart Pinomaa & Helvi Särkkä. Helsingin Ristiina Seura, Helsinki, 9–30.

Seger, Tapio 1982. Om stenålders jägarsamhälle. En experimentell analys av två subneolitiska gravfält i Finland. Teoksessa Studia minora. Professori emerito Carolo Fredrico Meinander die Caroli MCMLXXXII gratia dedicaverunt discipuli. *Helsingin yliopiston arkeologian laitos.*

Moniste 29. Toim. Helena Edgren & Pirjo Uino. Helsingin yliopiston arkeologian laitos, Helsinki, 25–39.

Siikala, Anna-Leena 1980. Mitä kalliomaalaukset kertovat Suomen kampakeraamisen väestön usko-musmaailmasta? *Suomen Antropologi* 4/1980, Suomen Antropologinen Seura, Helsinki, 177–193.

Stutz, Liv Nilsson 2003. Embodied Rituals & Ritualized Bodies. Tracing Ritual Practices in Late Mesolithic Burials. *Acta Archaeologica Lundensia Series altera in* 8°, No 46. Almqvist & Wiksell International, Stockholm.

Stutz, Liv Nilsson 2022. What can archaeothanatology add. A case study of new knowledge and theoretical implications in the re-study of mesolithic burials in Sweden and Denmark. In *Routledge Handbook of Archaeothanatology. Bioarchaeology of Mortuary Behaviour*. Eds. Christopher J. Knüsel & Eline M. J. Schotsmans. Routledge, London, 178–193.

Tõrv, Mari 2016. Persistent Practices. A Multi-Disciplinary Study of Hunter-Gatherer mortuary Remains from c. 6500-2600 cal. BC, Estonia. *Dissertationes Archaeologiae Universitatis Tartuensis* 5. University of Tartu Press, Tartu.

Torvinen, Markku 1979. Liedon Kukkarkosken kivikautinen kalmisto. *Suomen Museo* 1978 (85). Suomen Muinaismuistoyhdistys, Helsinki, 37–80.

Keegan, John 2010 [1993]. *Sodankäynnin historia*. [A History of Warfare]. Suom. Jouni Suistola. Ajatus Kirjat, Helsinki.

Keeley, Lawrence H. 1996. *War Before Civilization. The Myth of the Peaceful Savage*. Oxford University Press, New York & Oxford.

Vilkuna, Kustaa 1971. Mikä oli lapinkylä ja sen funktio? *Vanhaa ja uutta Lappia. Kalevalaseuran vuosikirja* 51. Werner Söderström Osakeyhtiö, Porvoo & Helsinki, 201–238.

Vilkuna, Kustaa 1989 [1950]. Obinugrilaisista ja samojedilaisista nuolista ja nuoliviineistä. Teoksessa Kansatieteilijän työpöydältä. Kokoelma Kustaa Vilkunan tutkimuksia ja kirjoituksia. *Suomi* 147. Toim. Janne Vilkuna. [Über die obugrischen und samojedischen Pfeile und Köcher. Dans l'ouvrage Commentationes Fenno-Ugricae in honorem Y. H. Toivonen]. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 79–111.

Liitteet

Liite 1. Hautojen piiesineet

Liite 1.1. Haudan 1 piiesineet

Tunnus	Kuvaus	Koko, paino	Sijainti	Lähde
KM 19749:14	Piikärki, soikean muotoinen, vaalean punertavaa piitä, reunoiltaan kaksipuolisesti retusoitu ja poikkileikkaukseltaan linssimäinen.	53 x 36 x 8 mm	Ruudusta 202C koekuopasta nro 14.	Torvinen 1975: Kuva 69; 1979: Kuva 9a.
KM 19749:15	Piiesineen katkelma, puolikuun muotoisen esineen katkelma, vaaleaa piitä, poikittain retusoitu ja poikkileikkaukseltaan linssimäinen.	46 x 34 x 8 mm	Edellisen esineen kanssa samasta koekuopasta.	Torvinen 1975: Kuva 69; 1979: 9b.
KM 19727:32	Keihäänkärki vastaa muodoltaan tasakantaista tai kannastaan katkennutta kärkeä, vaaleaa piitä, poikittain retusoitu ja poikkileikkaukseltaan linssimäinen.	78 x 27,5 x 10,5 mm, 20 g	Ruudusta 202C/2 haudan luoteispäästä vahvasta punamullasta.	Torvinen 1975: Kuva 72; 1979: Kuva 9d.

Liite 1.2. Haudan 1a piiesineet

Tunnus	Kuvaus	Koko, paino	Sijainti	Lähde
KM 19727:130	Piikärki, mahdollisesti veitsi, rombin muotoinen, vaaleaa ja hieman punertavaa piitä, poikittain retusoitu ja poikkileikkaukseltaan linssimäinen.	64,5 x 31,5 x 7,5 mm, 12 g	Ruudusta 198C/13 haudan luoteisreunasta läheltä sen keskikohtaa.	Torvinen 1975: Kuva 66–67; 1979: Kuva 9e.
KM 19727:131	Piikärki, mahdollisesti veitsi, soikean symmetrisen muotoinen, vaaleaa violettia piitä, poikittain retusoitu ja poikkileikkaukseltaan linssimäinen.	64,5 x 35 x 7 mm, 13 g	Ruudusta 198C/13 edellisestä esineestä koilliseen.	ibid.: Kuva 12a.
KM 19727:135	Piikärki, mahdollisesti veitsi, rombin muotoinen, vaalean sinertävää piitä, poikittain retusoitu ja poikkileikkaukseltaan linssimäinen.	81 x 30,5 x 8 mm, 16 g	Ruudusta 198C/14, edellisestä esineestä 50 cm pohjoiseen.	ibid.: Kuva 12b.
KM 19727:139	Nuolenkärki, rombin muotoinen, vaaleanharmaata piitä, kannasta kavennettu, poikittain retusoitu ja poikkileikkaukseltaan linssimäinen.	51 x 16,5 x 6 mm, 5 g	Ruudusta 196C/14 haudan kaakkoisreunusta läheltä haudan keskikohtaa	Torvinen, 1975: Kuva 71; 1979: Kuva 12c.
KM 19727:144	Nuolenkärki, soikea, ruodostaan kavennettu, punaruskeaa ja juovallista piitä, poikittain retusoitu ja poikkileikkaukseltaan linssimäinen.	38,5 x 17 x 5 mm, 3 g	Ruudusta 196C/15 edellisestä esineestä 10 cm länteen	ibid.: Kuva 12d.
KM 19727:145	Nuolenkärki, kannastaan jyrkästi kavennettu, vaaleanharmaata piitä, katkelmallinen ja poikkileikkaukseltaan linssimäinen.	33 x 17 x 5 mm, 3 g	Ruudusta 196C/15 edellisestä esineestä 5 cm kaakkoon.	Torvinen 1975: Kuva 65; 1979: Kuva 12e.

KM 19727:146	Piikuvio, katkelmallinen ja vaalean harmaata punertavaa piitä.	18 x 21 x 3 mm, 1,5 g	Edellisen esineen kanssa yhdessä.	Torvinen 1975: Kuva 65; 1979: Kuva 12f.

Liite 1.3. Haudan 2 piiesineet

Tunnus	Kuvaus	Koko, paino	Sijainti	Lähde
KM 19727:73	Piiesine, mahdollinen veitsi, satunnaisenmuotoinen, vaalean harmaata piitä ja vain leikkaava osa on retusoitu.	58,5 x 28 x 7 mm, 8 g	Ruudusta 192D/4 haudan luoteispäästä.	Torvinen 1979: Kuva 15a.
KM 19727:98	Piiesine, mahdollinen veitsi, satunnaisenmuotoinen, vaaleaa violettia ja tummajuovaista piitä, katkelmallinen ja reunoistaan retusoitu.	45 x 30 x 7 mm	Ruudusta 192D/6 edellisestä esineestä 20 cm kaakkoon.	ibid.: Kuva 15b.

Liite 1.4. Haudan 3 piiesineet

Tunnus	Kuvaus	Koko, paino	Sijainti	Lähde
KM 19727:84	Piikärki, rombin muotoinen, vaalean harmaata ja kellertävää piitä, poikittain retusoitu ja poikkileikkaukseltaan linssimäinen.	78 x 38 x 8,5 mm, 22 g	Ruudusta 194D/5 ruudun eteläkulmasta.	Torvinen 1975: Kuva 68; 1979: Kuva 16a.

Liite 1.5. Haudan 6 piiesineet

Tunnus	Kuvaus	Koko, paino	Sijainti	Lähde
KM 19991:564	Piikärki, mahdollinen veitsi, rombin muotoinen, vaalean harmaata piitä, reunoiltaan retusoitu ja poikkileikkaukseltaan linssimäinen.	61 x 18,5 x 8 mm, 14 g	Ruudusta 168J/5 haudan länsiosasta keskikohdan pohjoispuolelta.	Torvinen 1979: Kuva 16d.
KM 19991:565	Piikärki, puolikuun muotoinen, vaaleanharmaata ja punamullan värjäämää piitä, reunoiltaan retusoitu ja poikkileikkaukseltaan linssimäinen.	69 x 31,5 x 8 mm, 17 g	Ruudusta 168J/5 edellisestä esineestä 20 cm lounaaseen.	ibid.: Kuva 16e.
KM 19991:601	Piikärki, soikean symmetrisen muotoinen, punamullan värjäämää piitä, mahdollisesti keskeneräinen, retusoimaton ja poikkileikkaukseltaan linssimäinen.	57,5 x 30 x 8 mm, 14 g	Ruudusta 168J/6 edellisestä esineestä 70 cm länteen.	ibid.: Kuva 16f.

Liite 1.6. Haudan 7 piiesineet

Tunnus	Kuvaus	Koko, paino	Sijainti	Lähde
KM 19991:231	Piiesine, naskalimainen, vaaleaa punamullan värjäämää piitä ja reunoiltaan retusoitu.	48 x 21 x 9 mm, 5 g	Ruudusta 164I/2 läheltä haudan kaakkoispäätä.	Torvinen 1979: 52.
KM 19991:381	Piiveitsi, satunnaisenmuotoinen, vaalean harmaata ja hieman sinertävää piitä ja yhdeltä reunalta retusoitu.	34 x 23 x 7 mm, 4,5 g	Ruudusta 164H/3 punamullan värjäämän maan ulkopuolelta kulttuurimaasta.	ibid.: 53.

Liite 1.7. Haudan 10 piiesineet

Tunnus	Kuvaus	Koko, paino	Sijainti	Lähde
KM 19727:91	Piiesineen katkelma, mahdollinen veitsi, koottuna toisen puolikkaansa (KM 19749:15) kanssa puolikuun muotoinen, vaaleaa, paikoin kellertävää ja harmaajuovaista piitä ja retusoitu poikittain.	38 x 34,5 x 8 mm, 12 g	Ruudusta 198C/6 suunnilleen haudan keskikohdalta.	Torvinen 1979: Kuva 9c.

Liite 1.8. Haudan 11 piiesineet

Tunnus	Kuvaus	Koko, paino	Sijainti	Lähde
KM 19727:61	Piiesine, katkelmallinen, vaalea mahdollisesti palanutta piitä ja kauttaaltaan retusoitu.	38 x 34,5 x 8 mm, 9,5 g	Ruudusta 200C/4 haudan keskikohdalta.	Torvinen 1979: 62.

Liite 2. Kaivaus- ja levinneisyyskartat

Liite 2.1. Hauta 1 tasot 1, 2 ja 3

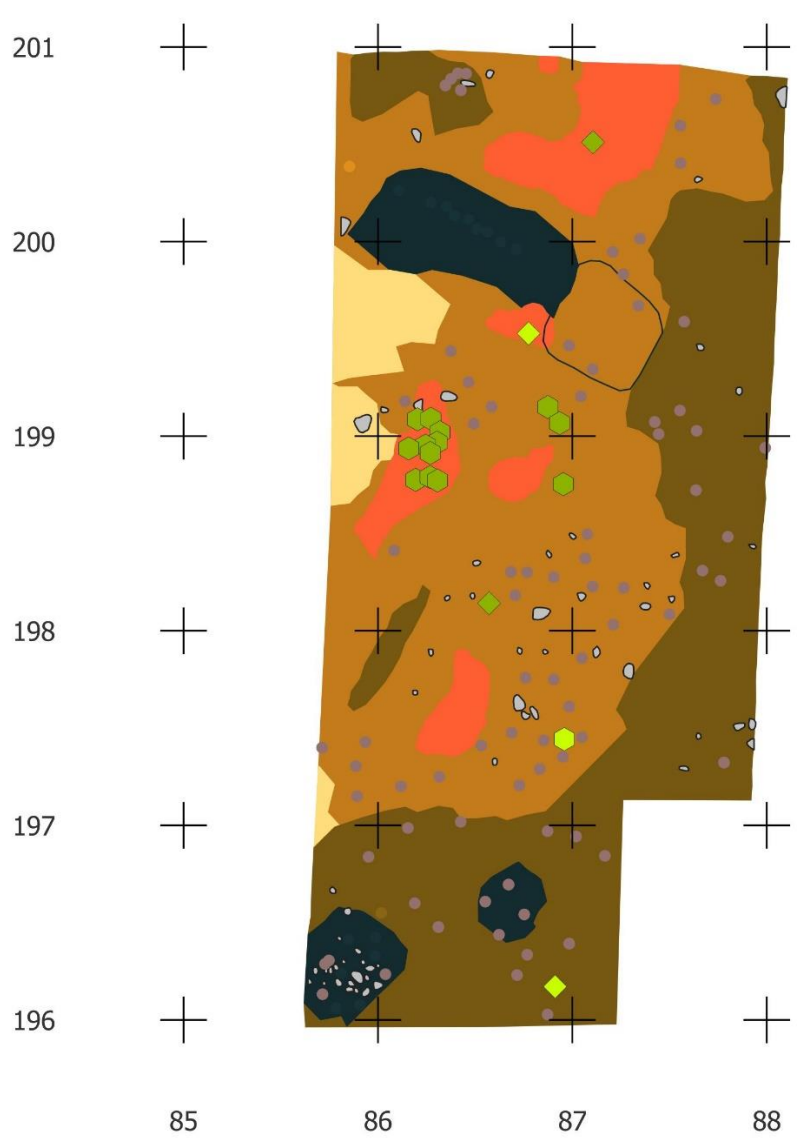

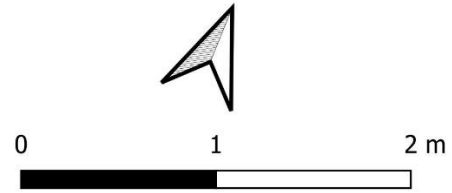

- Piiesine Taso 1
- Meripihkaesine Taso 1
- Piiesine Taso 2
- Meripihkaesine Taso 2
- Hiili, noki
- Sora
- Kivi
- Hiesu
- Punamulta
- Kulttuurimaa
- Peltomaa
- Likainen nokimaa

LIETO, KUKKARKOSKI I

Hauta 1
Tasot 1, 2 ja 3
MK 1:30

Alkuperäinen A-H Nieminen 1975
Digitoinut ja muokannut Paavo Mäkinen 2026

Liite 2.2. Haudat 1 ja 10 tasot 4, 5 ja 6

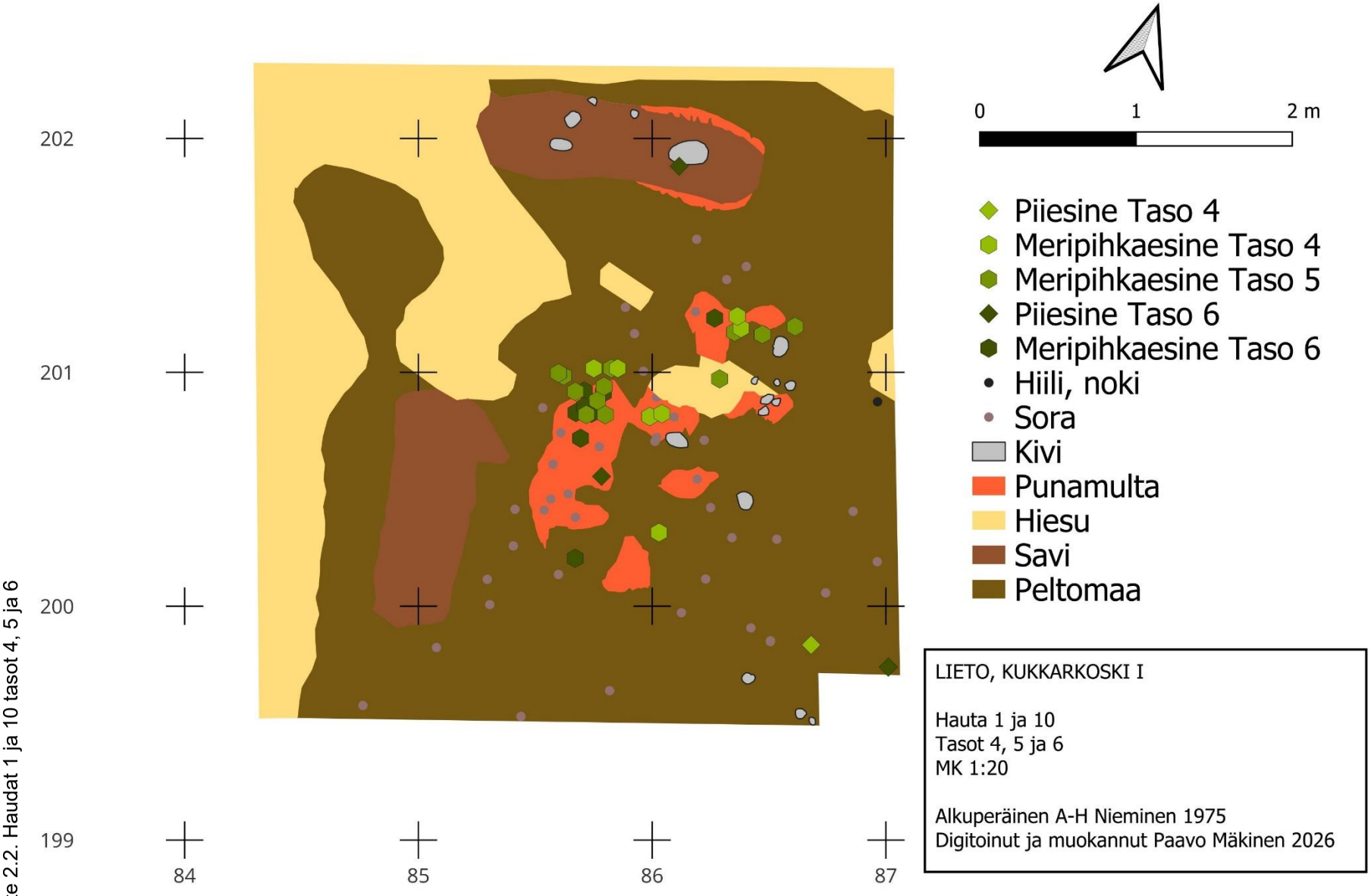

LIETO, KUKKARKOSKI I

Hauta 1 ja 10
Tasot 4, 5 ja 6
MK 1:20

Alkuperäinen A-H Nieminen 1975
Digitoinut ja muokannut Paavo Mäkinen 2026

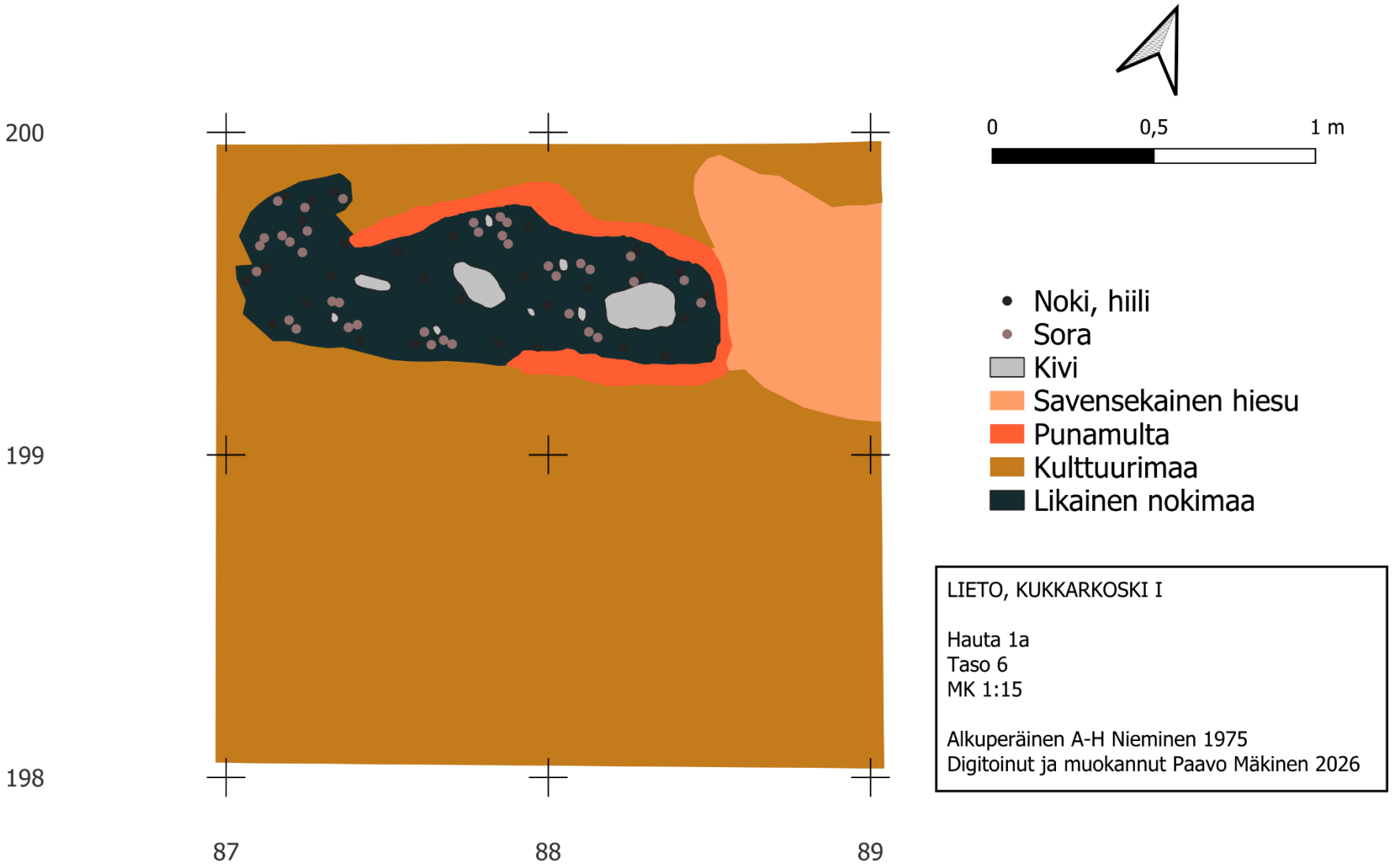

Liite 2.3. Hauta 1a taso 6

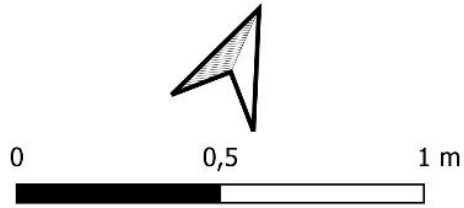

- Meripihkaesine Taso 11
- Hiili, noki
- Sora
- Ruoste
- Kivi
- Hiesu
- Punamulta
- Kulttuurimaa
- Savi
- Likainen nokimaa

LIETO, KUKKARKOSKI I

Hauta 1a
Taso 10, 11 ja 12
MK 1:15

Alkuperäinen A-H Nieminen 1975
Digitoinut ja muokannut Paavo Mäkinen 2026

Liite 2.4. Hauta 1a tasot 10, 11 ja 12

Liite 2.5. Hauta 1a tasot 13, 14 ja 15

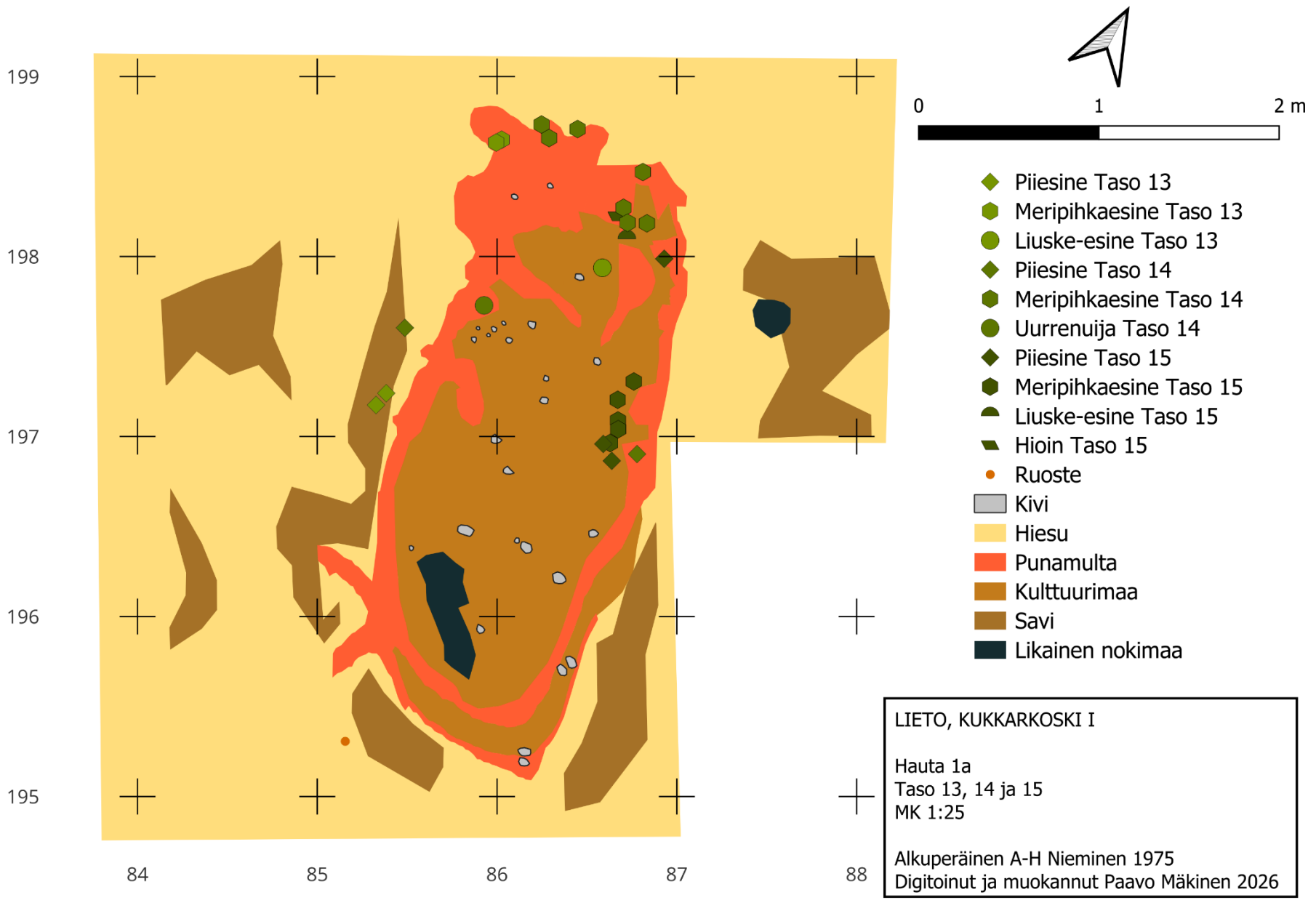

LIETO, KUKKARKOSKI I

Hauta 1a
Taso 13, 14 ja 15
MK 1:25

Alkuperäinen A-H Nieminen 1975
Digitoinut ja muokannut Paavo Mäkinen 2026

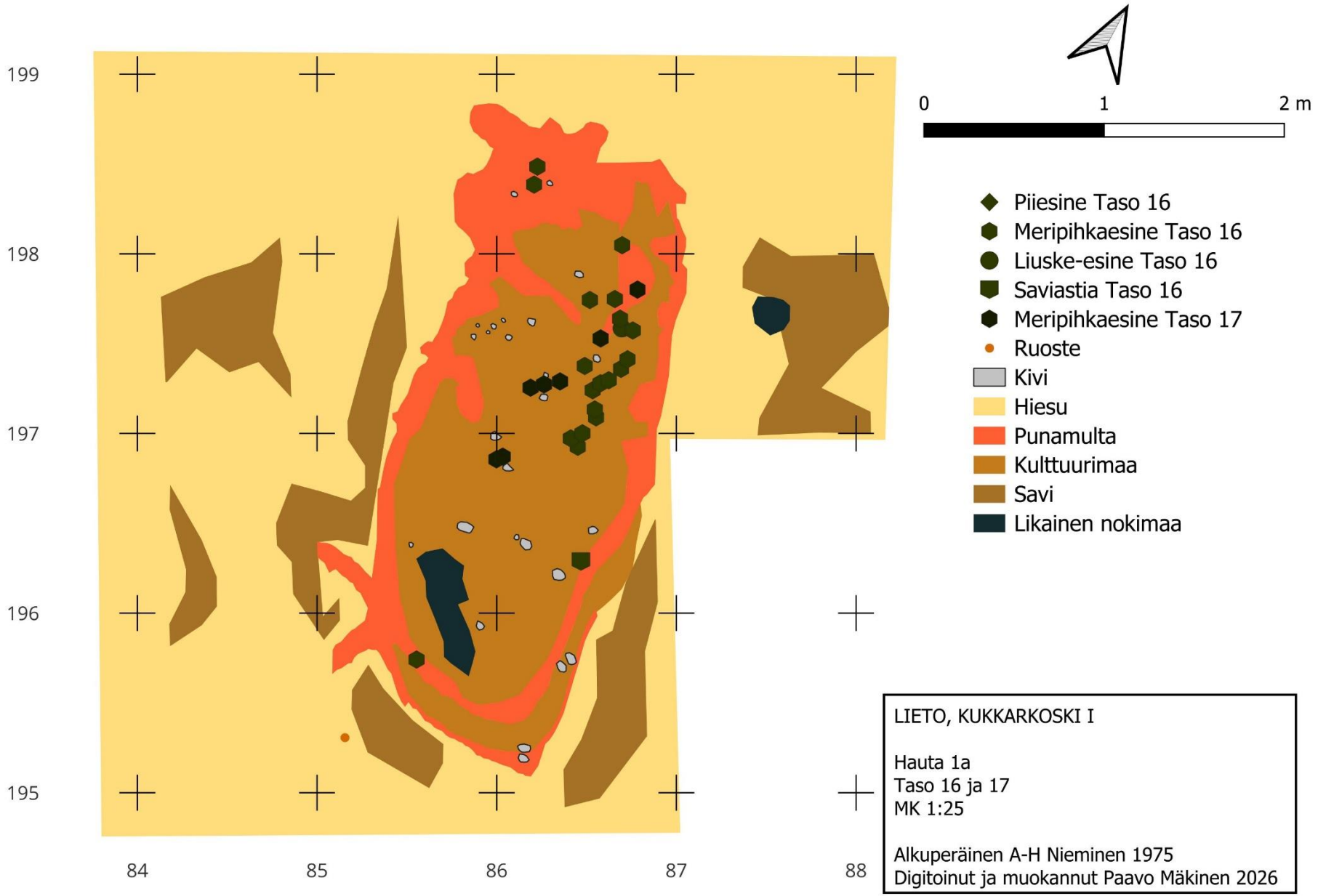

Liite 2.6. Hauta 1a tasot 16 ja 17

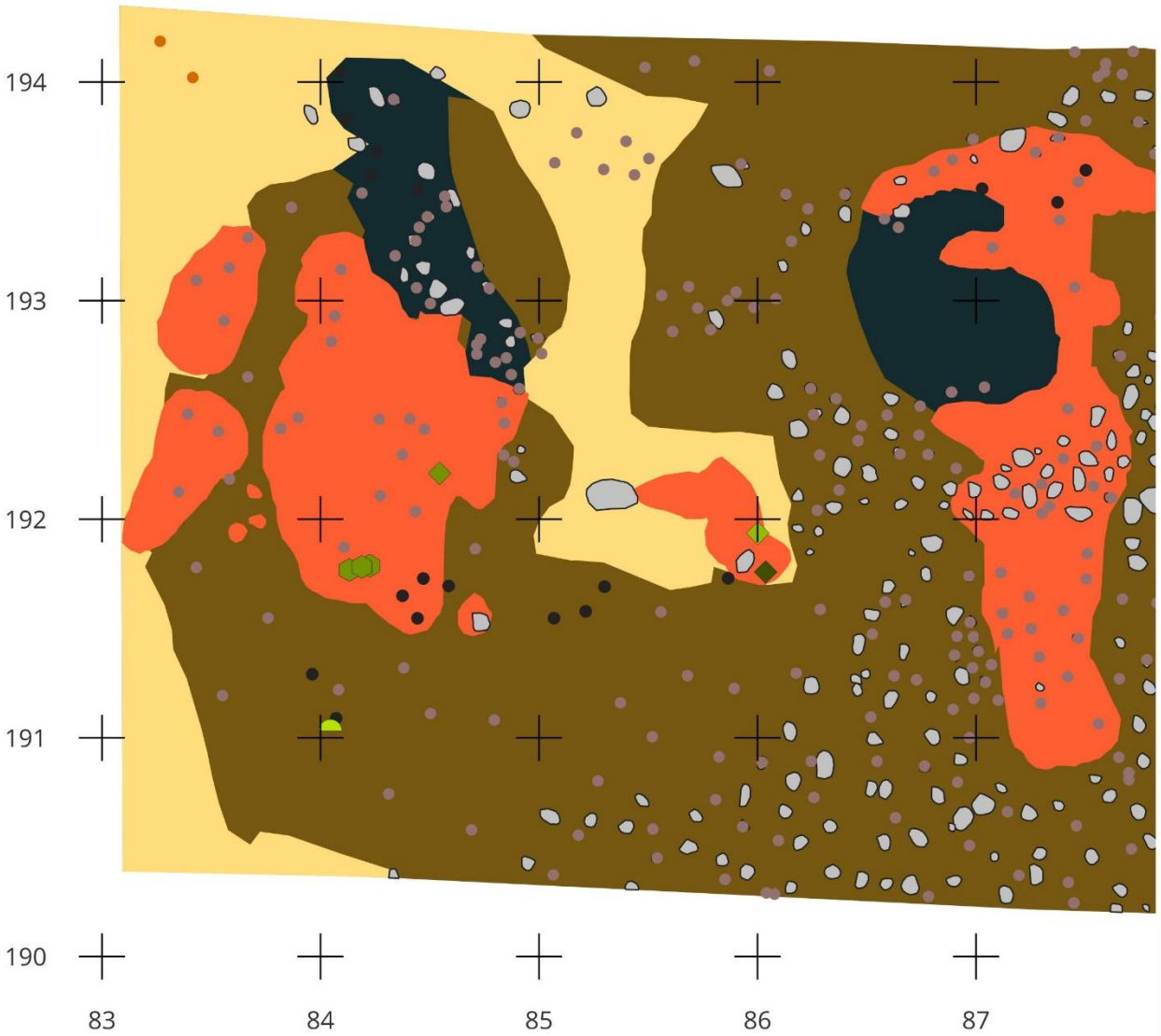

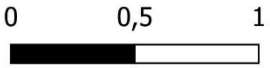

- Liuske-esine Taso 2
- Piiesine Taso 4
- Piiesine Taso 5
- Meripihkaesine Taso 5
- Piiesine Taso 6
- Hiili
- Sora
- Ruoste
- Kivi
- Hiesu
- Punamulta
- Peltomaa
- Likainen nokimaa

LIETO, KUKKARKOSKI I

Haudat 2 ja 3
Tasot 2, 3, 4, 5 ja 6
MK 1:30

Alkuperäinen A-H Nieminen 1975
Digitoinut ja muokannut Paavo Mäkinen 2026

Liite 2.7. Haudat 2 ja 3 tasot 2, 3, 4, 5 ja 6

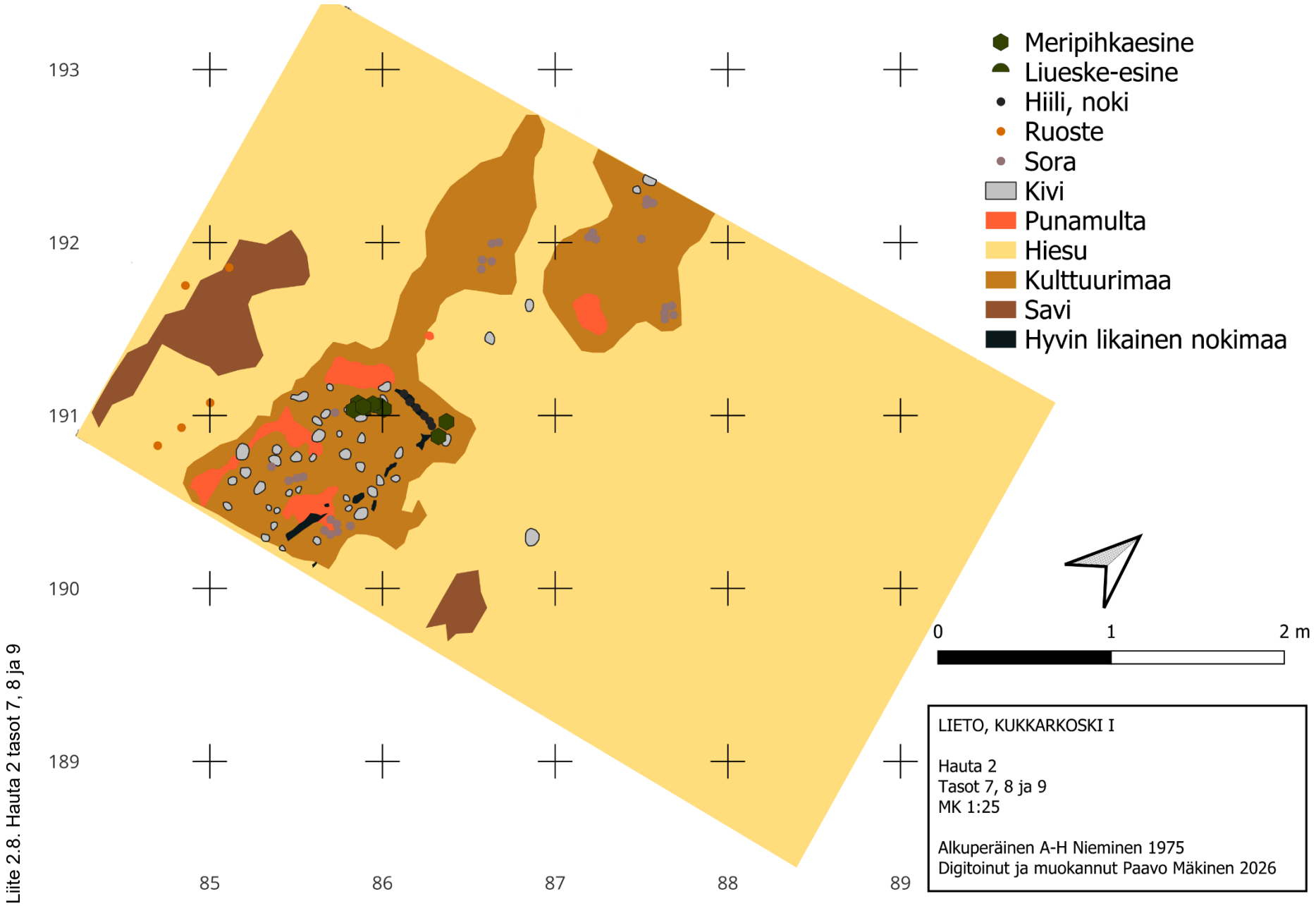

Liite 2.8. Hauta 2 tasot 7, 8 ja 9

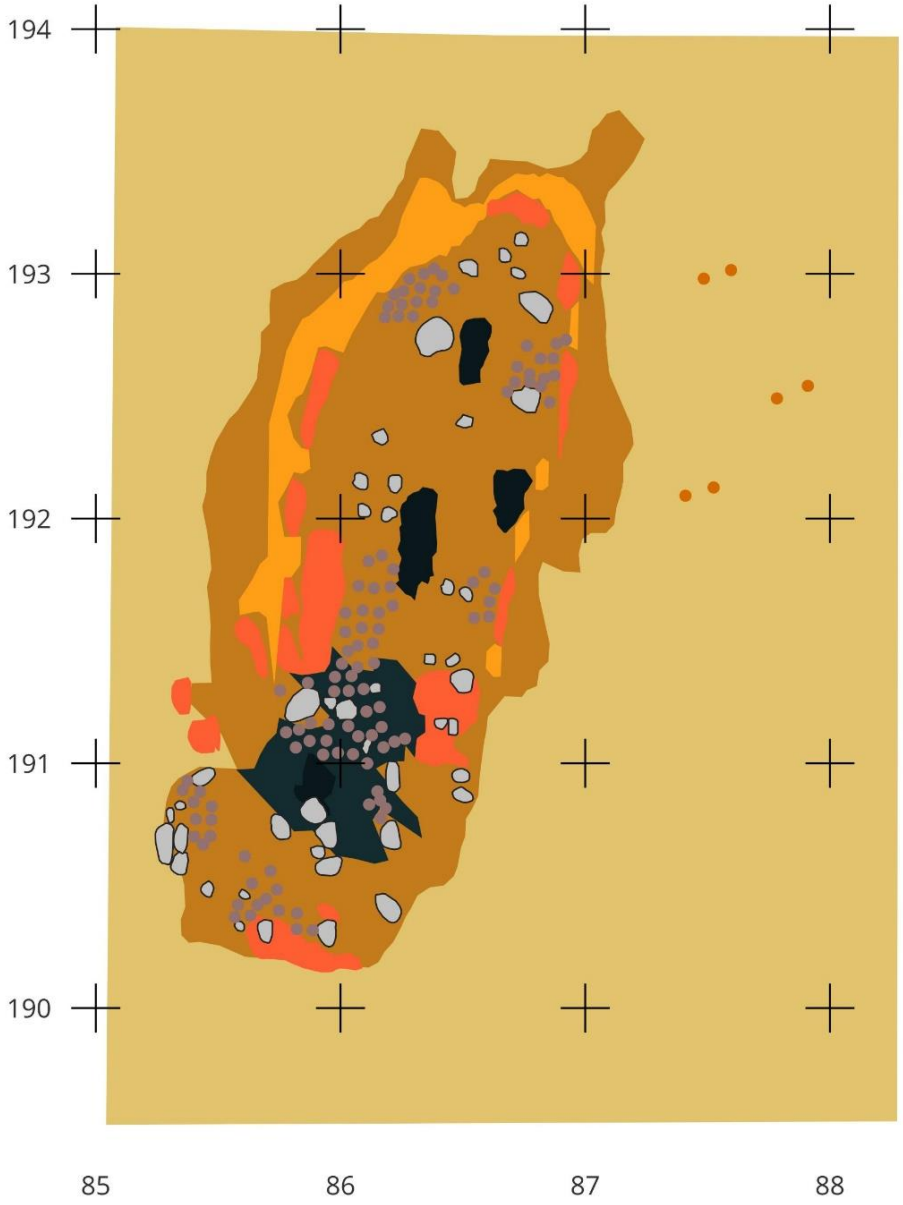

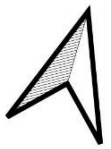

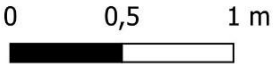

- Sora
- Ruoste
- Kivi
- Savensekainen hiesu
- Punamullan värjäämä kulttuurimaa
- Punamulta
- Kulttuurimaa
- Likainen nokimaa
- Hyvin likainen nokimaa

LIETO, KUKKARKOSKI I

Hauta 2
Tasot 10
MK 1:25

Alkuperäinen A-H Nieminen 1975
Digitoinut ja muokannut Paavo Mäkinen 2026

Liite 2.9. Hauta 2 taso 10

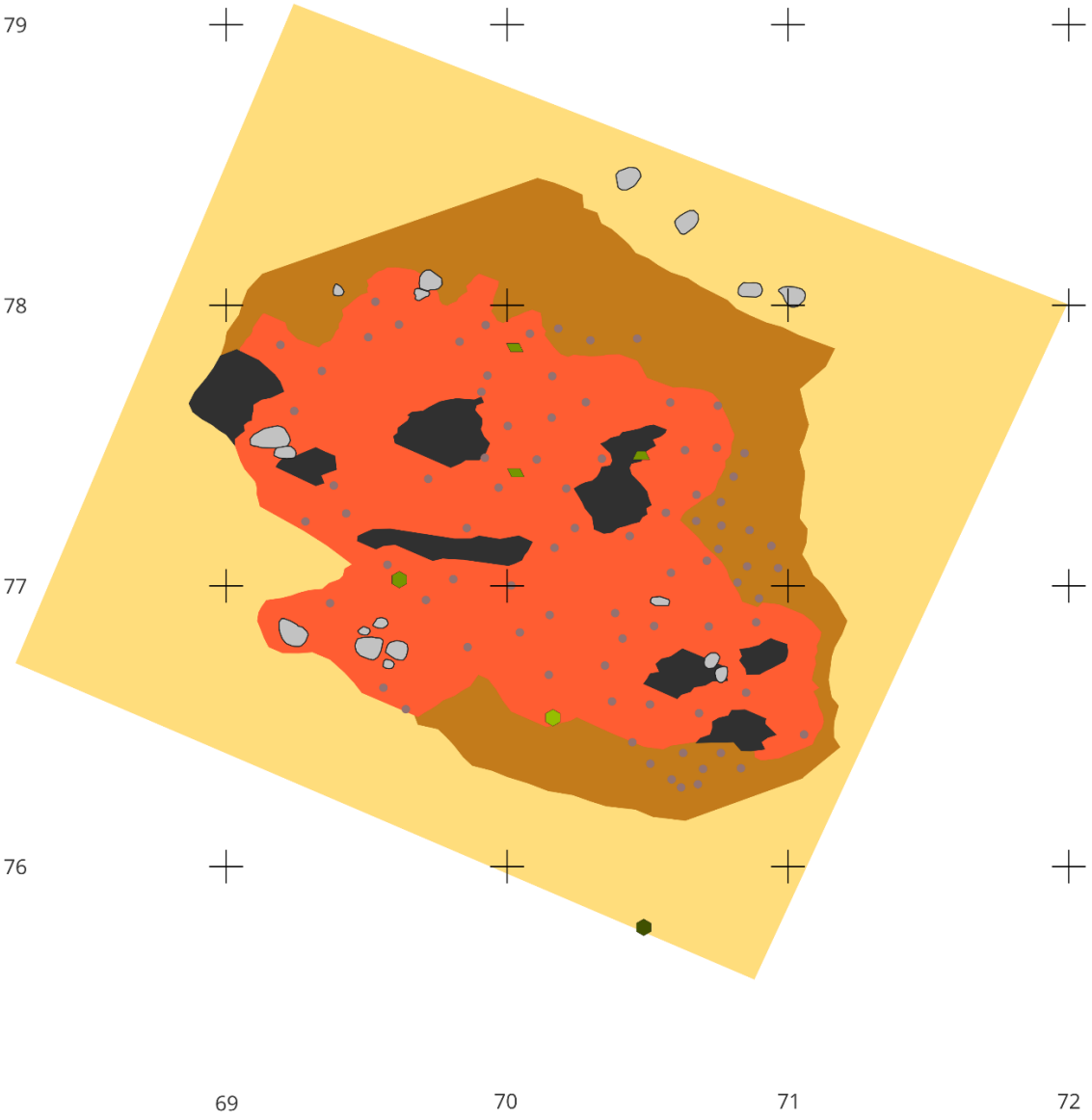

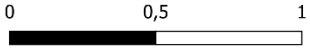

- Meripihkaesine Taso 4
- Hammasfragmentti Taso 5
- Meripihkaesine Taso 5
- Pikkutaltta Taso 5
- Meripihkaesine Taso 6
- Sora
- Kivi
- Hiesu
- Punamulta
- Kulttuurimaa
- Hyvin likainen nokimaa

LIETO, KUKKARKOSKI I

Hauta 5
Tasot 3, 4, 5 ja 6
MK 1:15

Alkuperäinen A-H Nieminen 1976
Digitoinut ja muokannut Paavo Mäkinen 2026

Liite 2.10. Hauta 5 tasot 3, 4, 5 ja 6

Liite 2.11. Hauta 6 tasot 3, 4, 5 ja 6

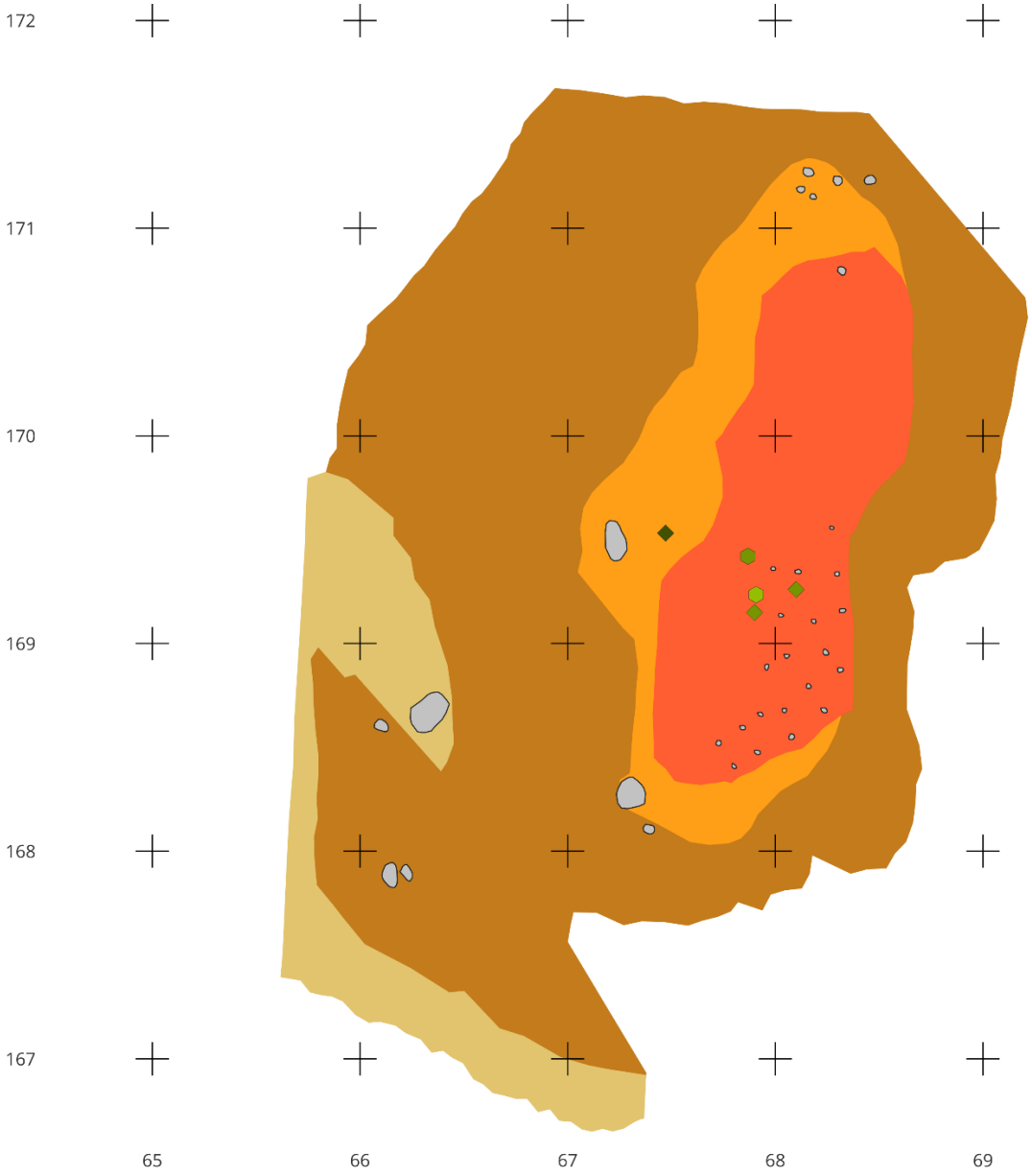

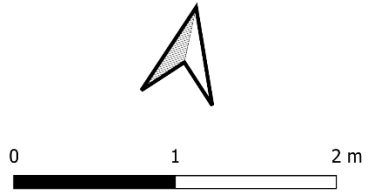

- Meripihkaesine Taso 4
- Piiesine Taso 5
- Meripihkaesine Taso 5
- Piiesine Taso 6
- Kivi
- Saven tai hiesun sekainen maa
- Punamullan värjäämä kulttuurimaa
- Punamulta
- Kulttuurimaa

LIETO, KUKKARKOSKI I

Hauta 6
Tasot 3, 4, 5 ja 6
MK 1:20

Alkuperäinen A-H Nieminen 1976
Digitoinut ja muokannut Paavo Mäkinen 2026

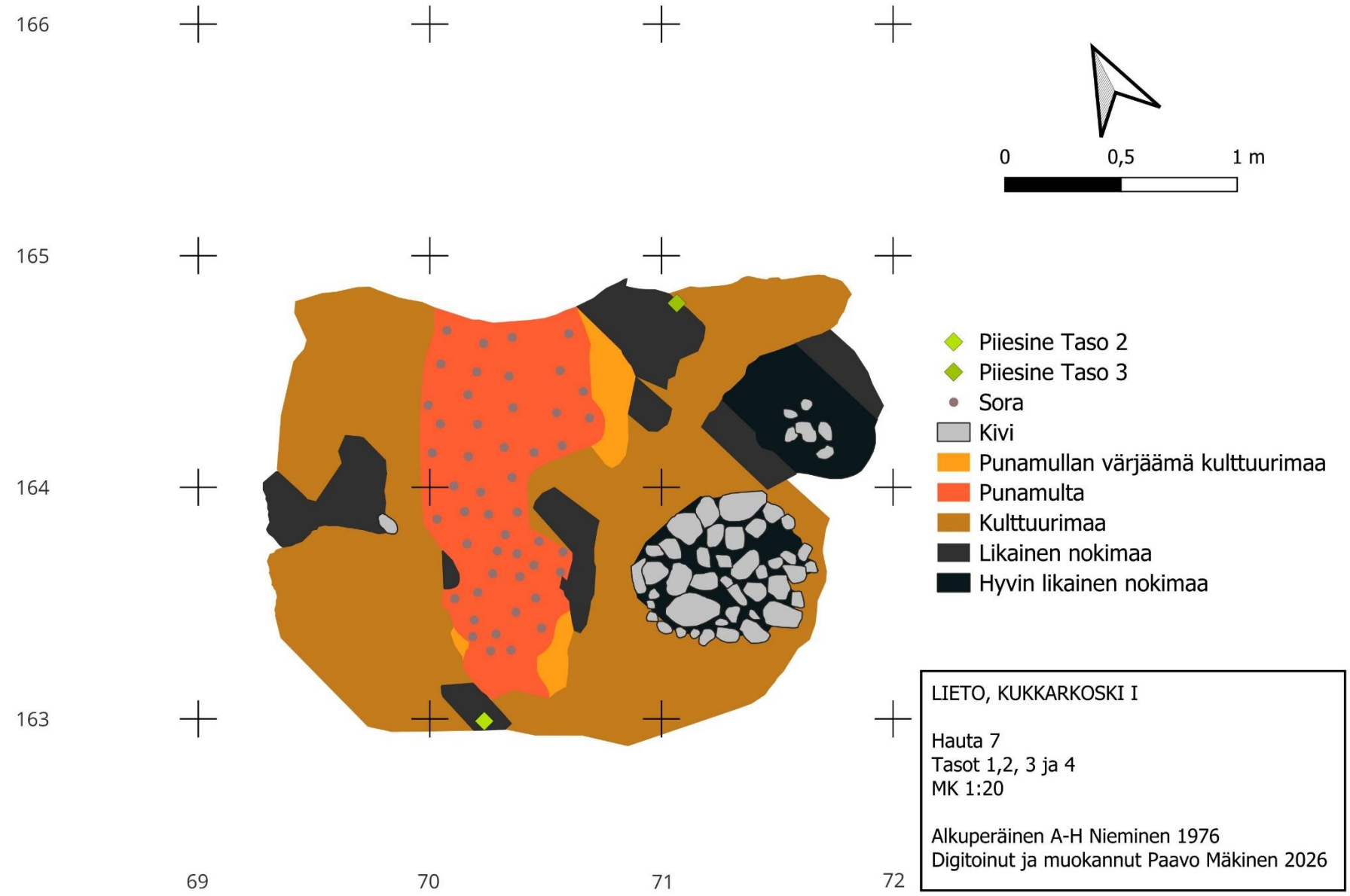

Liite 2.12. Hauta 7 tasot 1, 2, 3 ja 4

Liite 2.13. Hauta 8 taso 5

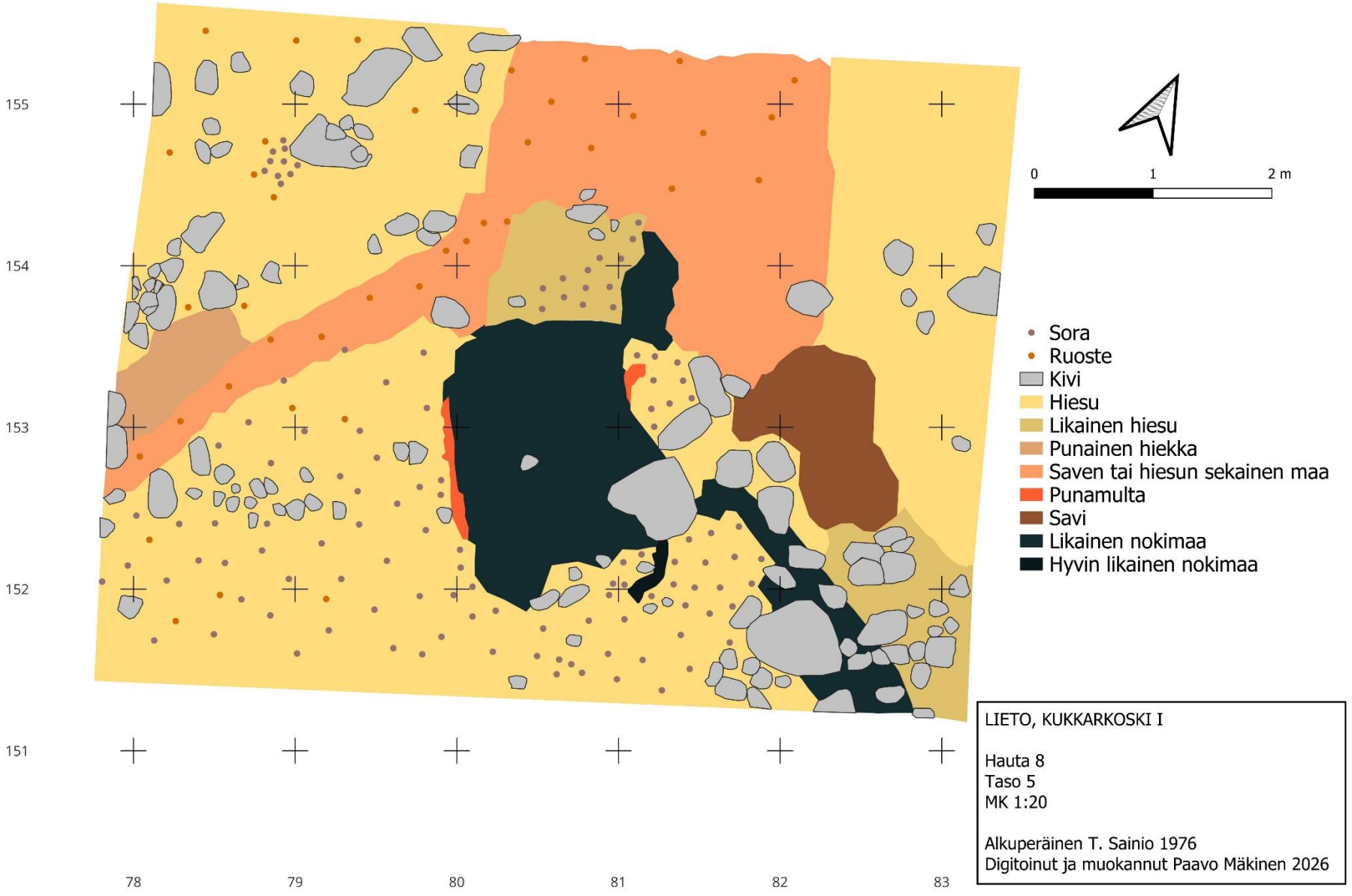

LIETO, KUKKARKOSKI I

Hauta 8
Taso 5
MK 1:20

Alkuperäinen T. Sainio 1976
Digitoinut ja muokannut Paavo Mäkinen 2026

Liite 2.14. Hauta 11 tasot 4, 5 ja 6

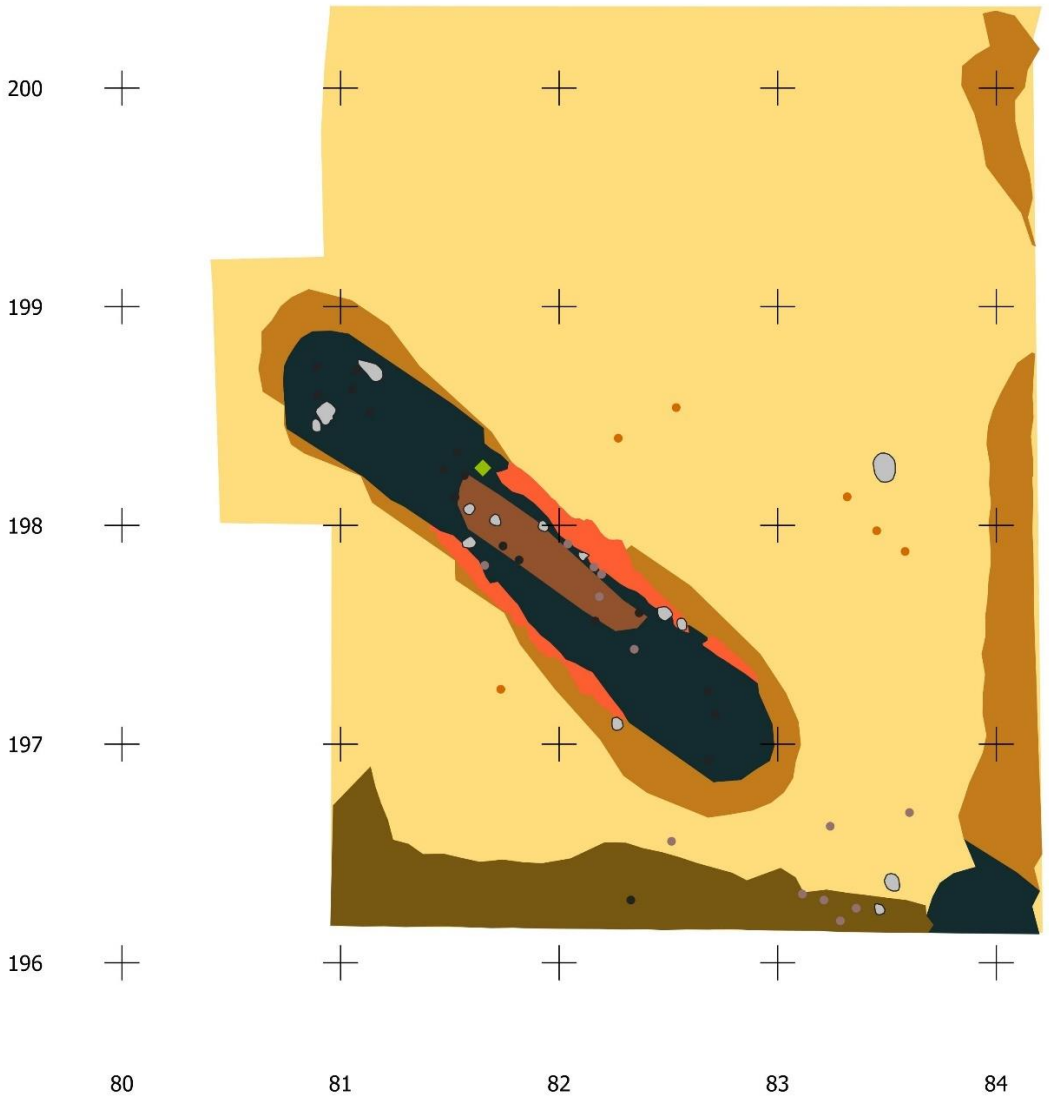

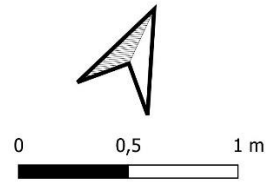

- Piiesine Taso 6
- Ruoste
- Sora
- Hiili, noki
- Kivi
- Hiesu
- Kulttuurimaa
- Punamulta
- Savi
- Peltomaa
- Likainen nokimaa

LIETO, KUKKARKOSKI I

Hauta 11
Tasot 4, 5 ja 6
MK 1:20

Alkuperäinen A-H Nieminen 1975
Digitoinut ja muokannut Paavo Mäkinen 2026

Liite 3. Radiohiiliajoitukset

Radiohiiliajoitukset, uudelleen kalibroituina OxCal-ohjelman versiolla 4.4.4.

Liite 3.1. Hel-832

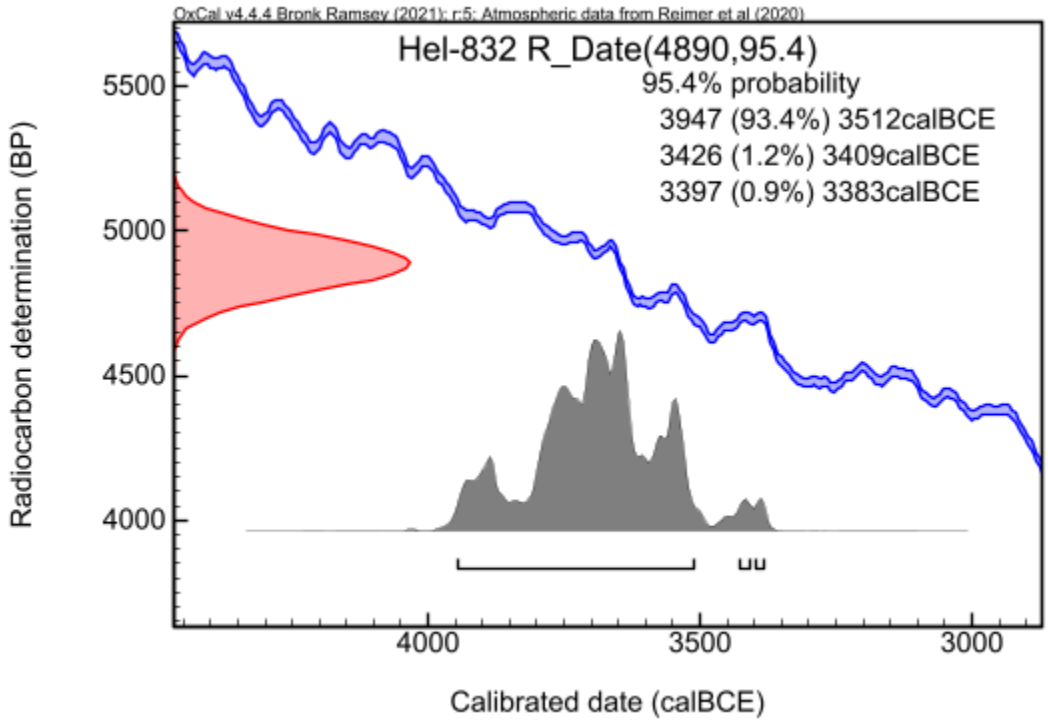
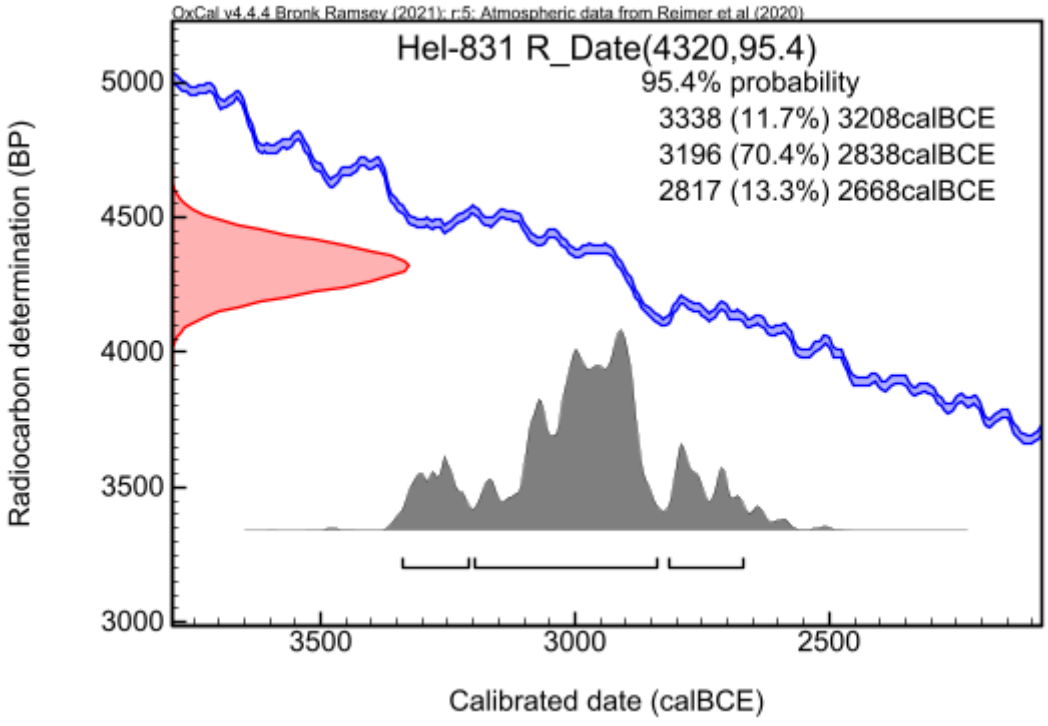
Liite 3.2. Hel-831